

Self-efficacy u mladistvých žijících v úplných rodinách a instituciální péči

Bc. Petr Šenkýř

Diplomová práce
2017

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Bc. Petr Šenkýř
Osobní číslo: H150166
Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika
Forma studia: kombinovaná

Téma práce: Self-efficacy u mladistvých žijících v úplných rodinách a institucionální péči

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.
Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti vlastní účinnosti u mladistvých, institucionální péče a faktorů podílejících se na rozvoji vlastní účinnosti.
Příprava metodiky výzkumné části.
Realizace kvantitativního výzkumu formou dotazníkového šetření.
Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.
Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BANDURA, Albert. Self-efficacy: The exercise of control. New York: Freeman, 1997. ISBN 978-0-7167-2626-5.

BLATNÝ, Marek. Sebepojetí v osobnostním kontextu. Brno: Psychologický ústav AV ČR a vydavatelství Masarykovy univerzity, 2001. ISBN 80-210-2747-9.

BLATNÝ, Marek, OSECKÁ, Liduška a MACEK, Petr. Sebepojetí v současné kognitivní a sociální psychologii. Československá psychologie : Časopis pro psychologickou teorii a praxi, Praha: Academia, 1993. ISSN 0009-062X.

HOSKOVCOVÁ, Simona a RYNTOVÁ Lucie. Výchova k psychické odolnosti dítěte. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2206-1.

KRAUS, Bohuslav a POLÁČKOVÁ, Věra. Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky. Brno: Paido, 2001. ISBN 8073150042.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Karla Hrbáčková, Ph.D.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce: **22. listopadu 2016**

Termín odevzdání diplomové práce: **20. dubna 2017**

Ve Zlíně dne 22. listopadu 2016

doc. Ing. Anežka Lengalová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

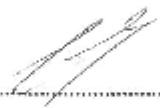
Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby⁽¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3⁽²⁾;
- podle § 60⁽³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60⁽³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 20.3.2017

.....

⁽¹⁾ *U zákonu č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:*

⁽²⁾ *Evropská škola nepřiděluje zveřejňování diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledků obhajoby prostřednictvím datového kvalifikačního proužku, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpisy vysoké školy.*

(2) *Dlestanovní, diplomová, bakalářské a rigorózní práce odstaněné uchazečem k obhajobě musí být též nejedná pět pracovních dnů před konáním obhajoby veřejně k dispozici veřejnosti v místě určeném učitelům předávajícím vyučivé školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysílá škola, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze soukromé práce požádat na své náklady výřez, který málo rozmnožením.*

(3) *Má se, že odstaněním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez omezení na vyjádření obhajoby.*

2) *zákon č. 131/2009 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o znění některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších předpisů, § 25 odst. 3;*

(3) *Do práva autorského také nepatří právo školy nebo školství či vzdělávací zařízení, když-li náhodou za účelem přenosu nebo nepřímého kopírování nebo elektronické propagace výjimečně nebo k vlastní potřebě dílo vytrženo z knihovny nebo studiem ve školní knihovně nebo jiných podobných veřejných a jeho přečetlo vztahu ke škole nebo školství či vzdělávací zařízení (školské dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o znění některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších předpisů, § 90 školské dílo;*

(1) *Škola nebo školství či vzdělávací zařízení mají za určitých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Účelová-li autor školního díla učební materiál bez výhradní dříve, mohou se tyto osoby domáhat nakopírování díla veřejně přístupného jako v díle v zákoně. Ustanovení § 35 odst. 3 platí od počátku.*

(2) *Není-li uvedeno jinak, může autor školního díla své dílo také či poskytnout jinému člověku, není-li to v rozporu s právními předpisy veřejné školy nebo školství či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školství či vzdělávací zařízení jsou oprávněny poskytovat, aby jim autor školního díla z výřezů jeho soukromého v licenci s užitím díla či poskytnutím licenční smlouvy 3 právního předpisu na školské dílo, které na uzavření díla vyžadují, a to podle obecných až do jejich uzavření výše, přičemž se přitom k výše výřezů školního díla nebo školství či vzdělávacího zařízení z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá mírou vnímané vlastní účinnosti (Self-Efficacy) u adolescentů, kteří jsou v období věku okolo 15-ti let a studují poslední ročník základní školy, a zároveň porovnává tyto adolescenty v závislosti, zda žijí v zařízení institucionální péče nebo v tradiční rodině. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Cílem teoretické části diplomové práce je představit termín Self-Efficacy, pro který je používán český překlad vnímaná osobní účinnost. Dále jsou popsány procesy, které se vytvářejí v závislosti na vnímané vlastní účinnosti a aspekty, které působí ve směru změny míry vnímané účinnosti. V následující kapitole je popsáno vývojové stádium adolescence v oblasti tělesného, psychického a sociálního vývoje a jejich souvislost se Self-Efficacy. V dalších kapitolách jsou vymezeny pojmy rodinné výchovy a výchovy v zařízení institucionální péče. Cílem praktické části diplomové práce je zjistit pomocí kvantitativního výzkumu, zda existují rozdíly v míře vnímané vlastní účinnosti mezi uvedenými adolescenty žijícími v zařízení institucionální péče a žijícími v tradiční rodině.

Klíčová slova:

Self-Efficacy, míra vnímané účinnosti adolescentů, sociální-kognitivní teorie, adolescence, institucionální péče, rodina

ABSTRACT

The thesis is engaged to a extent of the adolescent's self-efficacy who are between the age of about 15 years old and studying the last year of elementary school and also compares these adolescents depending on whether they live in institutional care or in a traditional family. The thesis is divided into parts of theoretical and practical. The theoretical part of the thesis is to introduce the term self-efficacy, which is used for the Czech translation of „perceived personal effectiveness“. Further described are processes which are generated based on self-efficacy, and aspects which acts in the direction of changes in extent of the self-efficacy. The following chapter I describe the developmental stage of adolescence in the physical, mental and social and their relationship with self-efficacy. In other chapters are defined concepts of family education and education in institutional care facilities. The practical part of the thesis is, using quantitative research to find out whether there are

differences between self-efficacy adolescents who living in institutional care and adolescents who living in a traditional family.

Keywords:

Self-Efficacy, extent of the children's self-efficacy, social cognitive theory, adolescence, institutional care, family

Touto cestou bych velmi rád poděkoval Mgr. Karle Hrbáčkové, Ph.D. za příkladné vedení diplomové práce a za rady a připomínky, bez kterých by tato práce nevznikla. Velké díky patří všem, kteří byť jen malou měrou participovali na této práci a to bez ohledu na jejich vlastní prospěch. Díky Vám výše uvedeným.

„Komukoli prospěti můžeš, prospívej rád, možno-li celému světu. Sloužiti a prospívati je vlastnost povah vznešených.“

Jan Amos Komenský

OBSAH

ÚVOD.....	9
I TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1 SELF – EFFICACY.....	11
1.1 VYMEZENÍ POJMŮ.....	11
1.2 PROCESY SELF - EFFICACY.....	13
1.3 VÝVOJ SELF - EFFICACY.....	16
2 ADOLESCENCE.....	19
2.1 SELF – EFFICACY V OBDOBÍ ADOLESCENCE.....	20
2.2 SOCIALIZACE.....	21
2.3 TĚLESNÝ A PSYCHICKÝ VÝVOJ.....	23
3 RODINNÉ PROSTŘEDÍ.....	26
3.1 RODINA A SELF-EFFICACY.....	26
3.2 RODINA JAKO VÝCHOVNÁ A SOCIALIZAČNÍ INSTITUCE.....	27
4 INSTITUCIONÁLNÍ PROSTŘEDÍ.....	31
4.1 ÚSTAVNÍ PÉČE A SELF-EFFICACY.....	32
4.2 ÚSTAVNÍ PÉČE JAKO VÝCHOVNÁ A SOCIALIZAČNÍ INSTITUCE.....	34
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	37
5 METODOLOGIE.....	38
5.1 CÍL VÝZKUMU A FORMULACE VÝZKUMNÉHO PROBLÉMU.....	39
5.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY A HYPOTÉZY.....	39
5.3 POJETÍ VÝZKUMU A VÝZKUMNÁ TECHNIKA.....	41
5.4 VÝZKUMNÝ SOUBOR.....	44
5.5 SBĚR A ZPRACOVÁNÍ DAT	47
6 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT.....	50
6.1 SHRnutí VÝSLEDKŮ	64
ZÁVĚR.....	68
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	70
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	73
SEZNAM GRAFŮ.....	74
SEZNAM TABULEK.....	75
SEZNAM PŘÍLOH.....	76

ÚVOD

Diplomová práce se zabývá Self-Efficacy. Tento pojem lze do češtiny přeložit jako vnímání vlastní účinnosti, vnímaná osobní účinnost nebo vědomí vlastní účinnosti, ale i sebeuplatnění. Jedná se tedy o důvěru ve schopnosti, díky nimž dokáže jedinec dosáhnout jím požadovaných cílů navzdory všem překážkám, které jsou mu do cesty kladeny. Tato diplomová práce je zaměřena na vnímanou vlastní účinnost u člověka ve vývojovém období adolescence, konkrétně okolo 15. roku života. Toto období života je pro člověka velmi důležité, neboť dochází k psychickému i fyzickému dozrání, hledání vlastní identity, místa ve společnosti, volbě budoucího povolání a dalšímu rozvoji jedince jako celistvé osobnosti. Adolescence je však také pro člověka obdobím krize a rozporů a člověk je náchylnější k sociálním patologiím jako je užívání drog, antisociální chování a třeba i suicidiální pokus. K těmto patologiím může mladý člověk inklinovat například z důvodů vlastního neúspěchu, krize identity a mnoha dalších. Pro člověka, v tomto období, je velmi důležitým sociální prostor, ve kterém žije. Má tento sociální prostor vliv u adolescenta na vnímání jeho vlastní účinnosti? Zajisté má. A jak velký vliv na vnímání vlastní účinnosti u adolescenta má sociální prostředí rodiny oproti institucionální péči? Jak vnímají vlastní účinnost adolescenti z úplných rodin a adolescenti žijící v určitém typu institucionální péče? Tato práce se zaměří na míru vnímané vlastní účinnosti u adolescentů v závislosti na sociálním prostředí rodinném a ústavním, zkomparuje samotné výsledky a objasní, zda dochází k významným rozdílům v míře vnímané vlastní účinnosti u cílové skupiny. Cílem práce je tedy objasnění výše uvedeného specifika. Samotná práce je teoreticko-empirického charakteru, skládá se tedy z části teoretické, kde objasním pojmy a výrazy důležité pro dané téma a z části empirické, kde představím kvantitativní výzkum a interpretuji výsledky. Výsledek této práce by měl být přínosem nejen sociálním pedagogům, ale všem, kteří se podílí na výchově člověka v tomto věku a být jim nápomocny v působení směrem k pozitivnímu rozvoji složek osobnosti mladého člověka pro jeho kvalitní život v dospělosti. K tomu bych doplnil zápisek z přednášky prof. PhDr. Panajotise Cakirpaloglu, DrSc., který řekl, že „*prosociální člověk, je člověk cnostný*“. Smyslem této práce, je tedy alespoň poukázat na rozdíly sociálního prostředí u adolescentů, které mohou mít vliv na míru vnímané vlastní účinnosti u těchto jedinců.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 SELF – EFFICACY

Self-Efficacy, neboli v českém překladu vnímání vlastní účinnosti, a nebo vnímaná vlastní účinnost, vychází ze sociálně–kognitivní teorie Alberta Bandury. Vnímaná vlastní účinnost znamená důvěru ve vlastní schopnosti, na základě kterých jedinec dosáhne stanovených cílů. Jakým způsobem vnímá jedinec vlastní účinnost, má vliv na náročnost cíle, který si zvolí, jakou snahu vynaloží na splnění, jaké bude jeho očekávání, s jakou tvrdošíjností bude úkol plnit a jaké kvality dosáhne jeho výkon. (Mareš, 2013, s. 559). Lidé s vysokou mírou vnímané vlastní účinnosti jsou tedy úspěšnější, neztrácí víru ve své schopnosti a neúspěch je nijak negativně nepoznamená, naopak je motivuje k další činnosti. Naopak jedinci s nízkou mírou vlastní účinnosti často nedosahují svých vytyčených cílů, vyhýbají se náročným úkolům, nemají víru ve své schopnosti a neúspěch pro ně není motivací k další činnosti. Tito lidé častěji trpí psychickými poruchami, depresí a pocity beznaděje (Bandura, 1994, in Ramachaudran, 1998, s. 71). Bandura (1994) uvádí, že vnímaná vlastní účinnost vychází ze čtyř zdrojů vlivu na osobnost člověka a to 1. Pozitivní zkušenost se zvládnutím situace; 2. Zprostředkovaná zkušenost; 3. Sociální přesvědčení; 4. Přesvědčení o vlastním fyziologickém stavu (Hrbáčková, Šafránková, 2015, Sociální pedagogika, č.2, s. 12). Po detailnějším prostudování těchto čtyř zdrojů vlivu na míru Self-Efficacy má společný prvek, kterým je sociální učení, ze kterého Self-Efficacy prakticky vychází (Hoskovcová, 2006, s. 56). Wiegerová (2012) říká, že teorie A. Bandury vidí jedince, který svojí aktivitou řídí a ovlivňuje svoji činnost, kterou působí na okolí. Naopak okolí, na které je jedincem působeno, reaguje zpětnou vazbou na jedince a takto ovlivňuje vlastnosti osobnosti jedince.

1.1 Vymezení pojmů

I když se může přiměřená, osobně vnímaná zdatnost (self-efficacy) jevit také jako jedna z podmínek relativně pohodlného a příznivého života, je určitě oprávněné ji sledovat. Poznatky o profesní zdatnosti jsou poměrně dostupné. Na nejrozšířenějších běžných internetových stránkách, se po zadání hesla self-efficacy objeví v různých kontextech obrovské množství odkazů. Již při letmém jejich zhlédnutí, je zřejmé, že tento aspekt osobnosti člověka je předmětem zájmu většího množství vědních disciplín a přenáší se do mnohých oblastí života člověka. Zde mohu například uvést, že self-efficacy je předmětem výzkumu především nejen v psychologii, psychiatrii, medicíně a zdravotnictví, ale také při studiu morálního vývoje člověka, k pozitivnímu rozvoji složek osobnosti mladého člověka pro jeho kvalitní život v dospělosti (Majerčíková a kol., 2012).

Další pojmy a výrazy důležité pro dané téma, které jsou relevantní k zaměření diplomové práce na míru Self-Efficacy u adolescentů v závislosti na sociálním prostředí rodinném a ústavním. **Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy** poskytují dětem výchovu a péči, kterou by jim za jiných okolností měli poskytnout rodiče, včetně úhrady zdravotní péče, léčiv a zdravotnických prostředků. Kromě ubytování a stravování jsou jim zdarma poskytovány také učební pomůcky, potřeby pro využití volného času, celkové ošacení a obuv a další přiměřené osobní potřeby. Do školských výchovných zařízení poskytujících náhradní výchovnou péči při výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy jsou umísťovány děti a mladiství a to na základě rozhodnutí soudu, ve věku zpravidla od tří do osmnácti let, popřípadě do ukončení přípravy na povolání, nebo po nařízení soudu o prodloužení ochranného výchovného opatření do devatenácti let. Soud dbá na to, aby bylo dítě umístěno co nejbližší bydlišti rodičů nebo jiných osob dítěti blízkých. To platí i tehdy, rozhoduje-li soud o přemístění dítěte do jiného zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Druhy školských výchovných zařízení jsou **diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy** (Pilař in: Jedlička a kol., 2015).

Etopedie (z řeckého éthos - mrav; paideia - výchova = výchova mravů) je speciálně pedagogická disciplína, která se zabývá výchovou a vzděláváním dětí s emočními poruchami, s poruchami chování, případně dětí z prostředí rizikového pro další osobnostní vývoj (Pilař in: Jedlička a kol., 2015). **Disociální chování** jedná se o krátkodobé projevy chování charakteristické pro určitá věková období (například dětský vzdor, období puberty). Toto chování nevzniká patologicky, neškodí okolí a je většinou na hranici normy, omezitelné a odstranitelné při využití běžných výchovných postupů. **Asociálním chováním** se označují projevy chování, které jsou již spojeny s patologickým obrazem osobnosti jedince, jsou z hlediska etického a morálního na hraně či již za hranou, ale zásadním způsobem nepoškozují své okolí. Asociál se svým chováním vyčleňuje ze svého prostředí, ale nevidí důvod své postupy měnit, když mu přinášejí prospěch a momentální užitek (např. závislostní chování, získání větších výhod intrikou apod.). **Antisociální chování** jsou projevy chování narušující morální, sociální i právní normy. Toto chování zásadně poškozují okolí jedince. Jeho reprezentant nemívá na své chování náhled a naopak je pozitivně prožívá a schvaluje. Může být také v přímém propojení s trestnou činností, jedná se o skutky nebezpečné pro společnost, při nichž jsou porušovány společenské a právní normy. Často je toto chování doprovázeno agresivitou a fyzickým ubližováním druhým. **Rodičovská odpovědnost** je souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě. Je zde

zahrnuta zejména péče o jeho fyzické i psychické zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a samozřejmě i mravní vývoj, při zastupování dítěte, při správě jeho jmění. Rodiče jsou povinni důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho tělesného a duševního vývoje. V rámci výchovy mohou rodiče využít právo přiměřených výchovných prostředků tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a ohroženo jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Rodičovská odpovědnost náleží oběma rodičům, není-li některý z nich této zodpovědnosti zbaven nebo není-li mu výkon rodičovské zodpovědnosti pozastaven (Pilař in: Jedlička a kol., 2015). **Rodina** je definována jako sociální zařízení, jehož základním účelem je vytvářet soukromý sektor pro reprodukční společnost, chránící své členy proti nepřehlédnutelnému světu veřejnému (Možný, 2006).

1.2 Procesy Self - Efficacy

Psychické procesy vzniklé prostřednictvím vnímané účinnosti ovlivňují lidské fungování. Self-efficacy, neboli v českém překladu vnímání vlastní účinnosti, vychází ze sociálně kognitivní teorie Alberta Bandury. Pro člověka je velmi důležité, aby měl silné přesvědčení o vlastní účinnosti. To mu pomáhá dosahovat vytýčených cílů, může ho dovést k úspěchu, a tím i duševní pohodě. Každý z nás se v životě setkává s mnoha problémy a obtížemi, ale to by nás nemělo odradit od našeho cíle. Zde se nabízí účel našeho sebehodnocení. Když dokážeme správně ohodnotit sebe sama, měli bychom se vyhnout problémům, které by nás jinak mohly čekat. Vnímaná vlastní účinnost je definovaná jako přesvědčení o vlastních schopnostech dosáhnout určených úrovní výkonu, které ovlivňují události, které působí na naše životy. Přesvědčení o vlastní účinnosti určuje, jak lidé cítí, myslí, motivují sami sebe a jak se chovají. Na různorodých účincích tohoto přesvědčení se podílejí čtyři hlavní procesy. Patří k nim kognitivní, motivační, afektivní a selektivní procesy (Bandura in: Ramachaudran, 1994).

Kognitivní procesy

Přesvědčení člověka o vnímané vlastní účinnosti nabírá různé formy a má různé účinky na kognitivní procesy. Velká část racionálního lidského chování je regulována prozíravostí zohledňující ceněné cíle, přitom v případě osobního stanovení cílů je toto ovlivněno vlastním hodnocením schopností. Zde podle Bandury (1994) platí, že čím vyšší má člověk

vnímanou vlastní účinností, tím vyšší cíle si pro sebe stanoví a je odhodlanější jich dosáhnout. Většina postupů se nejprve organizuje v myšlenkách. Člověk, který má vysoký pocit vlastní účinnosti, si vizualizuje úspěšné scénáře, které mu slouží jako pozitivní návod a podporují jeho výkon. Naopak lidé, kteří o vlastní účinnosti pochybují, si představují neúspěšné scénáře a zaobírají se mnoha věcmi, které by nemusely dopadnout dobře. Zde je poté těžké něčeho dosáhnout, když člověk bojuje s pochybnostmi o sobě. Hlavní funkcí myšlení je, aby umožnilo lidem předvídat události a rozvíjet způsoby kontroly událostí, které ovlivňují jejich život. Tyto dovednosti vyžadují účinné kognitivní zpracování informací, které obsahují mnoho nejasností a nejistot. K tomu, aby člověk zůstal zaměřený na úkol, a to i když čelí tíživým situačním požadavkům, neúspěchům a překážkám, je potřeba silného pocitu vlastní účinnosti. Jak uvádí Bandura (1994), když člověk stojí před úkolem zvládnout náročné požadavky z okolního prostředí za namáhavých podmínek, pak ten člověk, kterého trápí pochybnosti o vlastní účinnosti, ve svém analytickém myšlení stále více chybuje, snižuje své aspirace a kvalita jeho výkonu klesá. Ale ti lidé, kteří si udrží nezdolný pocit vlastní účinnosti, si kladou náročné cíle a aplikují dobré analytické myšlení, které se jim vzhledem k dosaženému výkonu vyplatí (Bandura in: Ramachandran, 1994).

Motivační procesy

Přesvědčení o vlastní účinnosti hraje zásadní a klíčovou roli v seberegulaci motivace. Většina lidské motivace se vytváří kognitivně, člověk se motivuje a směřuje své činnosti anticipujícím způsobem prostřednictvím předjímání. Vytváří si přesvědčení o tom, co může dělat. Předjímají pravděpodobné výsledky budoucích činností, stanovují si cíle a plánují postup k realizaci toho, čeho si v budoucnosti cení. Schopnost ovlivnit své chování tím, že si člověk stanoví cíle a hodnotí vlastní schopnosti, představuje zásadní kognitivní mechanismus motivace. V této oblasti množství důkazů prokazuje, že explicitní, náročné cíle zvyšují a udržují motivaci. A zároveň cíle fungují spíše přes postupy ovlivňování vlastního chování než formou přímé regulace motivace a chování. Motivace, která je založená na stanovení cílů, zahrnuje kognitivní srovnávací proces. Tím, že člověk sebeuspokojení podmíní dosažením přijatých cílů, dává svému chování směr a vytváří podněty k vytrvalosti vlastního úsilí, dokud cíle nenaplní. Člověk hledá sebeuspokojení v dosažení hodnotných cílů a nespokojenost s výkonem, který neodpovídá normě, ho pobízí k zesílení úsilí. Bandura (1994) uvádí, že motivace založená na cílech nebo osobních normách je řízena třemi druhy seberegulace. Patří k nim sebeuspokojující a neuspokojivé

reakce na vlastní výkon, vnímaná vlastní účinnost ve vztahu k dosažení cílů a úprava osobních cílů na základě vlastního pokroku. Přesvědčení o vlastní účinnosti přispívá k motivaci několika způsoby, jednak určuje cíle, které si člověk stanoví, kolik úsilí vynaloží, jak dlouho vydrží, vyskytnou-li se potíže, a odolnost vůči neúspěchům. Pokud člověk, který má pochybnosti o svých schopnostech čelí překážkám a neúspěchu, tak ten ve svém úsilí povolí, nebo to může také rychle vzdát. A naopak lidé, kteří svým schopnostem důvěřují, vynaloží po nezvládnutí náročného úkolu větší úsilí (Bandura in: Ramachaudran, 1994).

Afektivní procesy

Přesvědčení lidí o vlastní schopnosti zvládat problémy má vliv na to, jakou míru stresu a deprese prožívají v ohrožujících nebo náročných situacích, i na jejich úroveň motivace. Vnímaní vlastní účinnosti při ovládání stresorů hraje ústřední roli ve vzbuzení úzkosti. Člověk, který se domnívá, že hrozby může ovlivnit, si nevyvolává znepokojivé vzorce myšlení. Na druhou stranu lidé, kteří se domnívají, že hrozby nedokáží zvládnout, prožívají vysokou míru úzkosti. Podle Bandury (1994) tyto lidé mnoho aspektů svého prostředí vnímají jako zcela nebezpečné, také zveličují závažnost možných hrozeb a znepokojují se událostmi, které se stanou zřídka. Prostřednictvím takového neefektivního myšlení se lidé trápí a zhoršují své fungování. Zde platí, že čím vyšší je pocit vlastní účinnosti, tím smělejší lidé jsou při vstupování do namáhavých nebo ohrožujících činností. Vnímaná vlastní účinnost slouží také k podpoře zdraví, zvyky plynoucí ze životního stylu mohou zdraví zlepšit nebo zhoršit. Lidem je umožněno svým chováním ovlivňovat vitálnost a kvalitu zdraví. Vnímaná vlastní účinnost ovlivňuje každou fázi osobnostní změny, zda člověk vůbec zváží změnu svých návyků s ohledem na zdraví, zda zapojí motivaci a vytrvalost, které jsou k úspěchu potřebné, pokud se tak rozhodne. Lze tedy konstatovat, že čím silnější je u člověka vnímaná seberegulační vlastní účinnost, tím úspěšnější jsou tyto lidé v mírnění návyků, které škodí zdraví, a v přijímání zdraví prospěšných návyků a jejich integraci do běžného životního stylu (Bandura in: Ramachaudran, 1994).

Selektivní procesy

Lidé jsou zčásti produktem svého prostředí. Z toho důvodu může přesvědčení o vnímané vlastní účinnosti formovat životní cestu tím, že ovlivňuje druhy činností a prostředí, které si lidé vybírají. Člověk se vyhýbá činnostem a situacím, o nichž se domnívá, že přesahují jeho schopnost je zvládnout. Pohotově se však pouští do náročných činností a vybírá si

situace, o nichž soudí, že je zvládne. Člověk si svou volbou rozvíjí různé schopnosti, zájmy a sociální sítě, které určují jeho životní cestu. Faktory, které mají na chování při volbě vliv, mohou hluboce ovlivnit směr osobnostního vývoje. Bandura (1994) k tomu uvádí, že je tomu tak proto, že sociální vlivy, které působí ve vybraném prostředí, podporují určité schopnosti, hodnoty a zájmy ještě dlouho potom, co rozhodující determinanta účinnosti zanechala svůj prvotní účinek. Jedním z příkladů je volba povolání a další rozvoj, které ukazují jak silnou moc má přesvědčení o vlastní účinnosti na životní cestu prostřednictvím procesů spojených s výběrem. Čím vyšší je úroveň vnímané vlastní účinnosti, tím širší je škála možných povolání, které lidé vážně zvažují, jejich zájem o ně je větší a lépe se připravují formou vzdělávání na profesní cíle, které si zvolili, a větší je i jejich úspěch. Samo povolání zaujímá podstatné místo v lidském životě a poskytuje lidem hlavní zdroj osobního růstu (Bandura in: Ramachaudran, 1994).

1.3 Vývoj Self - Efficacy

Text Albert Bandura (1977) v období výzkumu subjektivního přesvědčení o vlastní zdatnosti, tedy self-efficacy, uvedl, že lidé, kteří mají vysokou self-efficacy věří tomu, že je v jejich silách zvládnout nejrůznější životní problémy a překonávat překážky. Dokonce někdy sami vyhledávají obtížné úkoly, přitom si jsou sami vnitřně jisti, že jejich řešení dotáhnou až do konce. A ti lidé, kteří si nejsou vnitřně jistí, že tuto schopnost mají a nevěří si, si při konfrontaci s životními problémy připadají slabí a bezmocní. Nepředpokládají, že by mohli vlastními silami změnit podmínky, ve kterých žijí. Pokud se setkají s potížemi, mají tendenci rezignovat na jejich možné zvládnutí hned v počáteční fázi (Plháková, 2005). V životě člověka různá období kladou určité druhy požadavků na schopnosti k úspěšnému fungování. Životem se dá projít po mnoha cestách a v kterékoli fázi se lidé podstatně liší v tom, jak účinně svůj život řídí. Bandura (1994) uvádí stručnou analýzu typických vývojových změn v povaze a rozsahu vnímané vlastní účinnosti v průběhu života.

Počátky pocitu vlastní účinnosti

Narozené dítě přichází na svět bez vědomí vlastního já. Prvním základem pro vytvoření pocitu vlastní účinnosti jsou explorační prožitky kojenců, v nichž vnímají, že jejich činy mají určité účinky. Například při zamávání chrástítkem vyloudí předvídatelné zvuky, energickým kopáním zatřesou kolébkou a křik přivolá dospělé. Opakovaným pozorováním kojenci zjišťují, že události v okolí následují po činech, ale nikoli bez nich, tím se kojenci učí, že činnosti vyvolávají následky. S dalším vývojem kojence se k němu lidé začnou

vztahovat a chovat jako k jasně odlišené osobě. Na základě narůstající osobní a sociální zkušenosti si kojenci nakonec vytvoří symbolickou reprezentaci sebe sama jako zřetelné **já** (Bandura in: Ramachaudran, 1994).

Rodinné zdroje vnímané vlastní účinnosti

Malé děti se musejí seznámit se svými schopnostmi v rozšiřujících se oblastech fungování. K tomu patří rozvoj, ohodnocení a vyzkoušení svých fyzických a sociálních schopností, jazykových a kognitivních dovedností k pochopení a zvládnutí mnoha situací, do nichž se denně dostávají. Úvodní zážitky s vnímanou vlastní účinností vycházejí z rodiny, ale s tím, jak se rychle rozšiřuje sociální svět dítěte, jsou však v rozvoji poznatků dítěte o svých schopnostech stále důležitější vrstevníci. A v kontextu vztahů s vrstevníky do hry významně vstupuje sociální srovnávání. Nejdříve jsou nejbližšími vrstevníky ke srovnání sourozenci. Různé rodinné struktury, které se liší v počtu dětí, v rozdílu mezi dětmi a v pohlaví dětí z hlediska velikosti rodiny, vytvářejí rozdílná sociální srovnání pro posuzování vlastní účinnosti (Bandura in: Ramachaudran, 1994).

Rozšiřování vnímané vlastní účinnosti prostřednictvím vlivu vrstevníků

Děti si ve vztazích s vrstevníky rozšiřují vlastní znalost svých schopností. Z hlediska vnímané vlastní účinnosti mají vrstevníci několik důležitých funkcí. Vrstevníci nejzkušenější a nejschopnější, mohou sloužit jako vzory účinného stylu myšlení a chování. Velká část sociálního učení se odehrává mezi vrstevníky a stejně staré děti navíc poskytují vysoce informativní srovnání pro posuzování a ověřování vlastní účinnosti. Děti mají tendenci si vybírat takové vrstevníky, kteří mají podobné zájmy a hodnoty. A v rámci výběrové sdružování s vrstevníky je podporována vnímaná vlastní účinnost v oblastech společného zájmu, zatímco jiné schopnosti zůstávají nerozvinuty. Vychází se z toho, že vrstevníci mají na rozvoj a ověření platnosti vnímané vlastní účinnosti zásadní vliv, a pokud jsou narušené nebo ochuzené vztahy s nimi, může tato skutečnost nepříznivě ovlivnit vývoj vnímané vlastní účinnosti. Děti, které se považují za sociálně neúčinné, se tedy sociálně stáhnou, vnímají nevalné přijetí mezi vrstevníky a mají nízkou sebeúctu (Bandura in: Ramachaudran, 1994).

Škola jako prostředek ke kultivaci kognitivní vlastní účinnosti

V životě dětí funguje škola v období jejich rozhodujícího formativního období jako primární prostředí pro kultivaci a sociální validaci kognitivních schopností. Škola je místo, kde si děti rozvíjejí kognitivní schopnosti a získávají znalosti a dovednosti v řešení

problémů, které jsou nezbytné k efektivní účasti v širší společnosti. Ve škole jsou také jejich znalosti a dovednosti v oblasti myšlení neustále testovány, vyhodnocovány a sociálně srovnávány. Během postupného osvojování se kognitivních dovedností se u dětí rozvíjí sílící pocit vlastní intelektové účinnosti. Splnění úkolu vytvořit výukové prostředí, které podporuje rozvoj kognitivních dovedností, je značně závislý na talentu a vnímané vlastní účinnosti učitelů. Učitelé, kteří mají vysoký pocit vlastní účinnosti ve vztahu ke své schopnosti učit, mohou děti motivovat a obohacovat jejich kognitivní vývoj. Učitelé s nízkým pocitem účinnosti ve výuce dávají přednost opatrovnickému stylu, který se značně spoléhá na negativní sankce, jež mají studenty přimět ke studiu (Bandura in: Ramachaudran, 1994).

V této kapitole, kde se ve výkladu zabývám stručnou analýzu typických vývojových změn v povaze a rozsahu vnímané vlastní účinnosti v průběhu života, je na dalším možném vývojovém místě rozvoj vnímané vlastní účinnosti prostřednictvím tranzitivních zkušeností v adolescenci, kdy se touto problematikou budu zabývat v samostatné kapitole.

2 ADOLESCENCE

V odborných studiích se uvádí, že většina rodičů, jejichž děti právě dospívají, zažívá v tomto období pocity nejistoty, obav, hněvu nebo rozčarování. I když rodiče ve většině vědí, že dospívání dětí s sebou může přinášet problémy, tak když tato situace nastane, bývají zaskočení a znepokojeni. Najednou se jejich dítě chová drze, přestává respektovat do této doby dodržovaná pravidla, rodičům odmítá odpovídat na otázky, domáhá se povolení stále pozdějších návratů domů, obléká a zdobí se „nepřijatelným“ způsobem, opouští své zájmy a prosedí celé hodiny u počítače, stýká se s „divnými“ lidmi, po návratu z večírků je z něj cítit kouř a alkohol. Rodiče jsou náhle v praxi konfrontováni s tím, co dosud byla pouze teorie. Je to teď jejich dítě, jejich starost, strach a bolest (Boková, 2011).

Z důvodu, že sociální prostředí je významným faktorem vnímání vlastní účinnosti jedince, zaměřil jsem se v diplomové práci na dvě rozdílná sociální prostředí a to rodinu a institucionální péči, v podobě ústavní péče, které tak mohou působit ve směru pozitivním nebo negativním na míru vlastní účinnosti jedince. Tyto dvě rozdílná sociální prostředí jsem si vybral z důvodu, že cílová skupina, na kterou jsem se zaměřil ve své práci jsou adolescenti ve věku 14-ti až 15-ti let. Toto období života mladého člověka je nazýváno adolescencí, ale jak zmiňuje Vágnerová (2008), jde spíše o ranou adolescenci, neboť adolescence jako taková je období života od 15 do 21 let života. Tomuto období života je, v závislosti na autorovi, přisuzováno mnoho dalších názvů dle publikace, která se danému tématu věnuje. Jak již bylo zmíněno v úvodu, v adolescenci dochází k psychickému i fyzickému dozrávání, hledání vlastní identity, místa ve společnosti, ukončují základní školní docházku a volí si zaměření jejich budoucího zaměstnání. Toto období lze také nazvat přechodem mezi dětstvím a dospělostí. Adolescent již přemýšlí a uvažuje abstraktně, začíná se řídit vlastními úsudky spíše než názory autorit a snaží se být součástí jim vybrané sociální skupiny (Ptáček, Kuželová, 2013). K období adolescence u mladých lidí směrem k Self-Efficacy se vyjádřil A. Bandura (1994), že mladí lidé s nízkou mírou osobní účinnosti jsou v období adolescence sužováni oslabujícím pocitem vůči stresu a svojí zranitelnost si přenášejí do nově vzniklých požadavků sociálního prostředí. Jak snadný bude způsob přechodu z dětství do dospělosti, podstatnou měrou záleží na míře osobní účinnosti, která narůstala nebo klesala v důsledku předchozích zkušeností se zvládnutím požadavků na jedince, či jejich neúspěchem (Bandura, 1994, in Ramachaudran, 1998).

2.1 Self – Efficacy v období adolescence

Zde bych navázal na kapitolu o vývoji vnímané vlastní účinnosti prostřednictvím tranzitivních zkušeností v dalším období a to v adolescenci. Bandura (1994) vysvětluje, že každé vývojové období s sebou přináší nové náročné úkoly ve vnímané vlastní účinnosti při zvládnání situací. S přibližováním se adolescentů k nárokům na dospělé, musí se adolescenti naučit nést plnou zodpovědnost za sebe v téměř každé oblasti života. Aby mohli tento požadavek splnit, je třeba osvojit si mnoho nových dovedností a zvyklostí ve společnosti dospělých. K tomu také patří naučit se zvládat pubertální změny, partnerství s emoční investicí a sexualitu. A v tomto období se navíc vynořuje úkol zvolit si své povolání. Toto jsou jen některé oblasti, v nichž je třeba si osvojit nové dovednosti a přesvědčení o vnímané vlastní účinnosti (Bandura in: Ramachaudran, 1994).

Pokud se jedná o rodičovské kompetence, tak ty jsou v tomto období již zcela završeny. Adolescence také znamená výraznou změnu v jejich vztahu, pro rodiče je mnohdy těžké přizpůsobit se změnám dospívajícího dítěte a vycházet vstříc jeho potřebám (Hort, 2008). Rodiče nyní mají nový úkol, a tím je podpora adolescenta v období „individualizace“. Jedná se o plné dokončení sociálního života v rodině a započetí života vlastního. Rodiče musí sice stále dohlížet nad eventuálním výskytem sociálně patologických jevů u dospívajícího a tyto řešit, ale jeho možnost působit přímo na adolescenta klesá, zvláště po dosažení 18. roku věku. V tomto ohledu je nutné, aby si rodiče začali vytvářet s adolescentem nový charakter vztahu, který by byl založený na vzájemném respektu a partnerství, který je v tomto období jedinou možnou cestou úspěšné výchovy, respektive korekce chování adolescenta. Důležitou součástí rodičovské role je zde i tvorba sociálně žádoucích vzorců chování v oblasti pracovních návyků. Pokud se jedná o osobnostní zralost rodičů, tak ta se v tomto období projevuje schopností vytvářet svému dítěti prostor pro osobní rozvoj a osamostatňování. U materiálního zajištění se jedná o prvek, který slouží především k podpoře rozvoje adolescenta. Mladí lidé, kteří, zvláště po dosažení 18. roku, bydlí s rodiči a začínají pracovat, by se měli podílet na ekonomickém zajištění domácnosti. Zde se jedná se o důležitý prvek v rozvoji uvědomování si socioekonomické odpovědnosti a schopnosti hospodařit s vlastními prostředky (Kučelová, Ptáček, 2013).

U adolescenta ze sociálního prostředí institucionální péče může být v období do 18.–19. roku otázka náhradní péče stále aktuální. Adolescent z tohoto sociálního prostředí je i před dosažením 18. roku života jednoznačným partnerem, jehož názor a přání musejí být vzaty v úvahu. V případě realizace náhradní péče se v tomto období snižují nároky na nutnou

individuální péči. Adolescent je obvykle schopen řadu potřeb si naplňovat sám, případně si říci o pomoc. Náhradní péče v adolescenci musí zohledňovat potřebu osobního rozvoje identity a sebeurčení. V případě, že se nejedná o náhradní péči z důvodu problematického chování samotného adolescenta, je zapotřebí respektovat jeho názor. Emočně neutrální prostředí může být v tomto období preferovanou formou výchovy (Kuželová, Ptáček, 2013).

Doba adolescence je obdobím dospívání, a proto je pro dospívajícího důležité, aby míra jeho osobního vnímání byla vysoká, aby byl adolescent součástí party vrstevníků a ne „outsiderem“, aby mohl ovlivňovat svůj volný čas a zároveň, aby byl brán v potaz i jeho názor. Pokud by self-efficacy dospívajícího nebylo dostatečné, může to mít za následek sklony k nežádoucímu chování. Vnímaná osobní účinnost, self-efficacy, znamená přesvědčení jedince, že díky svým znalostem a dovednostem dosáhne vytyčených cílů, a to i přes všechny překážky a problémy, které ho čekají. Pokud se konkrétně zaměříme na dospívající, tak zde je self-efficacy důležité především v oblasti výkonu. Dá se říct, že platí, že čím je větší míra vnímané vlastní účinnosti, tím je lepší i jeho výkon. A to například v oblastech školních výsledků, sportovních výkonů, získávání přátel, nebo také jde o pocit, že je dospívající schopen ovlivnit svůj život (Filová, 2016).

Zvyšující se samostatnost během adolescence je doprovázená i určitým experimentováním s riskantním chováním. Adolescenti si rozšiřují a zvyšují úroveň pocíťované vlastní účinnosti tím, že se učí, jak se úspěšně vypořádat s potenciálně problematickými záležitostmi, v nichž ještě nemají zkušenosti, i s příznivými životními událostmi. Pokud by byli v izolaci od problematických situací, vedlo by to k malé připravenosti zvládat možné potíže. To, zda se adolescenti riskantním činností vyhnou nebo se do nich chronicky zapletou, je dáno souhrou osobních schopností, účinností v řízení sebe sama a převažujícími vlivy v jejich životech (Bandura in: Ramachaudran, 1994).

2.2 Socializace

Z důvodu, že jsem se zaměřil v diplomové práci na dvě rozdílná sociální prostředí a to na rodinu a institucionální péči, které mohou působit ve směru pozitivním nebo negativním na jedince, kdy právě sociální prostředí je významným faktorem vnímání vlastní účinnosti jedince, uvedu nyní ve výkladu hlavní činitele socializace. Jak je vlastní pojem „socializace“ definován v odborné literatuře? Hartl a Hartlová (2000) v *Psychologickém*

slovníku vysvětlují tento pojem jako postupné začleňování jedince do společnosti prostřednictvím nápodoby, nejdříve v rodině, poté v malých sociálních skupinách a v rámci psychologie se tento proces odehrává ve stádiích (podle Freuda) jako je stádium orální (sání), anální (vyměšování) a oidipovské (konflikty s matkou, otcem) (Hartl, Hartlová, 2000).

Jak k socializaci uvádí Možný (1999, s. 142) „*Žádná koncepce socializace není plně uspokojující bez odkazu ke konkurenčním vysvětlením a především bez toho, že si uvědomíme význam po staletí trvající debaty nature contra culture.*“ A jak dále vysvětluje, většina teorií socializace vychází z předpokladu, že charakter člověka je socializací utvářen, stojí tedy na pozici *culture*. Ale dnes je teoreticky vysvětlováno a také i pozorování vývojových psychologů ukazuje, že díky své genetické výbavě, která je pro každé dítě specifická, každé dítě vyvolává ve svém prostředí specifickou reakci. Co to znamená? V téže rodině je každé dítě vychovávané jinak a ani rodiče nemohou odhlédnout od faktu, že každé dítě je jiné (Možný, 1999).

Činitelé socializace jsou jednotlivci, skupiny nebo organizace, které ovlivňují chování jedince a utváření smyslu pro to, co považuje za bytostně vlastní - smysl pro Self. Ty nejdůležitější etapy socializace probíhají vždy v malých skupinách, kde se lidé setkávají „tváří v tvář“, a v těchto malých lidských společenstvích jedinci zprostředkovávají univerzální vzorce, pravidla a zvyky jak v myšlení a v představách, tak v jednání. A právě tyto činitelé mají nejvýraznější vliv na to, jak se člověk vyvíjí prostřednictvím odměn a trestů, a při osvojování sociálních vzorců a rolí, které mohou i zcela jednoduše sloužit jako modely lidského jednání. Dítě během svého růstu vyřazuje či potlačuje obsahy, které tvořily zkušenost s rodiči, s vrstevníky, a je ovlivňováno vzory, s nimiž se setkává v každodenním životě, které jsou například v televizních programech a v knihách. Množství a důležitost sociálních vztahů, které probíhají mimo rodinu, prudce vzrůstá v průběhu pozdního dětství a adolescence. Jako další významný činitel socializace je označován termín „referenční skupina“, který je výrazem pro skupinu či sociální vrstvu, kterou užívají jedinci jako průvodce vývojem vlastních hodnot, postojů, chování a při utváření vlastního sebeobrazu. Tyto referenční skupiny mají jak normativní, tak také srovnávací funkci. Když jsou jedinci nejistí v tom, co si mají myslet nebo konat, mají touhu stát se členy těchto skupin, pojmají je jako orientující a řídicí. Zde se poté hovoří o normativní funkci, protože vzory přejímané z referenční skupiny udávají hodnoty a pravidla jednání, normy, které člověk respektuje ve svém myšlení a jednání, nebo se jim podřizuje. A referenční skupiny

zahrnují nejen členské skupiny, ke kterým jedinec právě patří, ale především ty skupiny, k nimž by chtěl či nechtěl patřit.

Jak uvádí Nakonečný (1996), ve vývojovém systému mladého člověka je důležité společenské ocenění, kdy určité způsoby chování jedince jsou odměňovány projevy uznání, úcty, souhlasu, sympatie, nebo jsou negativně sankcionovány, trestány opovržením, posměchem. Uplatňují zejména jak pozitivně vztažné skupiny, například pracovní nebo školní kolektiv, u dospívajících adolescentů také parta vrstevníků. Takové skupiny vyvíjejí určitý systém odměn a trestů například za dodržování nebo nedodržování solidarity, jimž se jedinec podrobuje z důvodu, aby ve skupině získal dobrou pozici (status), a tak je motivován normami dané skupiny. Jedincovo sociální okolí se vůbec stará o to, aby „věci, které byly dosud neutrální, začínaly pro člověka získávat určitou hodnotu“, a bohužel se zde také uplatňuje nábor pro politické, náboženské a jiné ideje a činnosti, který může mít motivační vliv. Pro dítě jsou jeho rodiče dlouho autoritou, a tak má pro něj hodnotu nejen to, co je samé uspokojuje, ale i to, co rodiče od něho vyžadují, i to, co cítí, že má hodnotu i pro jeho rodiče. Uvedené odvozuje dítě z pozorování chování rodičů. Zde bych ještě zůstal u autority, protože její vliv se projevuje i u dospělých přebíráním určitých způsobů chování, což je specifické při učení na základě modelu. Ztratí-li napodobovaná osoba autoritu, může se u napodobujícího objevit krize. Tak tomu může být u mladistvých, u nichž rodiče ztrácí autoritu a u nichž se může objevovat „společenský nihilismus“, který může být reakcí na zklamání, ale často je jen přechodný. Podobný vliv mohou mít osoby obdivované (adorované), k nimž patří zpěváci, herci, osoby s vysokým společenským statutem a osoby považované za vysoce inteligentní. Z uvedeného je patrné, že vývoj mladého člověka je díky motivačním systémům funkcí učení (Nakonečný, 1996).

2.3 Tělesný a psychický vývoj

Období dospívání je biologicky ohraničeno počátkem pubertálního vývoje, dosažením plné pohlavní zralosti a ukončením tělesného růstu. Růstem se rozumí nejen zvětšování tělesné délky, hmotnosti a změn proporcí, ale i vývoj komplexních motorických, duševních i sociálních funkcí a schopností. Jedná se tedy o soubor všech změn dosud nezralého rostoucího organismu. Názory na tělesný vývoj se mění na základě rozvoje medicínských i psychologických poznatků. Je jisté, že se jedná o takový proces, který lze označit, že je geneticky podmíněný, umožněný zráním nervové soustavy, rozvojem poznávacích schopností a zároveň i psychologickým a sociálním vývojem dítěte. A podle odborníků také podléhá i vlivům okolního prostředí. Zatímco tělesný růst se dá spolehlivě měřit a

monitorovat, je těžké určit závazná kritéria pro normální funkční a především duševní vývoj. To je dané relativně velkými rozdíly, ale i obtížnou definicí duševního, řečového a sociálního vývoje. Zároveň je nutné si uvědomit, že konstituční, rodinné, kulturní a sociální faktory výrazně mohou ovlivnit rychlost vývoje určitých schopností a pořadí vývojových kroků (Sedlářová a kol., 2008). Chlapci v období adolescence reagují na rozvoj svého těla tak, že se srovnávají s ideálem mužského těla dané kultury. Jejich tělesná výška, rozvoj svalstva, hmotnost, ochlupení a velikost penisu i varlat se mohou stát zdrojem úzkosti. U děvčat je hodnocení výšky, tvar těla, velikost prsů ovlivněno idealizovanými normami. Pro zdravý vývoj je důležité jeho ujištění, že existuje široká variabilita ve zdravé fyziologii a anatomii (Sikorová, 2011).

U psychického vývoje psychologové rozlišují tři fáze adolescence. **Raná adolescence** je obdobím prudkých změn provázených úzkostí, jejímž zdrojem je vlastní vzhled, tělesné tvary, rychlý růst a sexualita. Mladý člověk si v tomto období nejčastěji klade otázky „jsem normální?“. Je pochopitelné, že v tomto období lidé trpí nízkým sebevědomím a přecitlivostí. V období **střední adolescence** se mladý člověk vyznačuje zájmem o vrstevníky a rozvolněním nebo i zprětrháním emociálních vazeb k rodičům. Zde také není překvapením, že se projevují poruchy v komunikaci s rodiči, a společné vazby bývají plně vášní. **Pozdní adolescence** se vyznačuje tím, že je mnoho mladých lidí již smířených se svojí identitou a začínají chápat svou roli v životě. Mladí lidé zjišťují, že rodiče nejsou tak špatní a že jejich jídlo, auto, pračku, byt i peníze vlastně potřebují (Carr-Gregg, 2012).

V období přechodu od dětství k rané dospělosti má dospívající člověk tyto úkoly:

- Vybudovat si pozitivní identitu
- Vytvořit si vlastní síť nových přátel
- Citově se odpoutat od rodičů
- Stanovit si smysluplné cíle, pokud jde o pracovní kariéru (Carr-Gregg, 2012).

Vnitřní svět:

- Pronikavý a nepolevující smutek
- Intenzivní a necharakteristická podrážděnost
- Neschopnost zotavit se z prožitého stresu
- Podivné či neobvyklé myšlenky
- Rigidní a nepružné myšlení
- Náhlá změna osobnosti
- Posedlost smrti nebo sebevraždou

- Zneužívání drog

Skupina vrstevníků:

- Dospívající se neúčastní běžných společenských akcí
- Nechce být členem žádného klubu, nemá koníčky a nesportuje
- V jeho partě kamarádů došlo k náhlé změně
- Nemá kamarády
- Tají, s kým se kamarádí
- Ve skupině vrstevníků se projevuje agresivně a násilnicky
- Má kamarády, kteří se sebepoškozují
- Má kamarády, kteří užívají zakázané látky

Rodina:

- Přílišná závislost na rodičích nebo na jednom z nich
- Hluboká nenávist vůči rodičům nebo vůči jednomu z nich
- Neochota domluvit se na pravidlech či hranicích
- Časté konflikty se sourozenci a jinými členy rodiny

Škola:

- Náhlé zhoršení školního prospěchu
- Nepozornost nebo nesoustředěnost
- Odmítá dělat domácí úkoly nebo lže, že žádné nemá
- Absence jakékoli vazby k učitelům
- Odpor ke škole
- Záškoláctví

Internet:

- Adolescent je obětí kyberšikany
- Je závislý na internetu. I volný čas tráví jedině na Internetu. I když se ptáte, kolik času strávil na internetu, lže
- Když je požádán, aby internet vypnul, je velmi podrážděný
- Rozesílá elektronické zprávy se sexuálním obsahem
- Stahuje si a rozesílá soubory zobrazující sexuální násilí a ponižování (Carr-Gregg, 2012).

3 RODINNÉ PROSTŘEDÍ

Zde bych se vrátil k sociálnímu prostředí jedince, které budu porovnávat, a to rodinné prostředí a institucionální prostředí. Rodina je pro každého jedince základním socializačním činitelem. Dokáže být institucionální péče, v českých podmínkách, natolik kvalitním a podnětným prostředím pro jedince, aby nahradila rodinu ve smyslu rozvoje osobnosti dítěte? Rodina je prostředí, ve kterém dítě nabývá první zkušeností s vnímáním vlastní účinnosti. Rodiče, kteří jsou hlavními nositeli zkušeností, musí vytvářet vhodné prostředí k prozkoumání nových podnětů a situací dítětem. Dítě od rodičů tímto získává zpětnou vazbu k provedené činnosti a hodnocení co zvládlo a v čem je třeba se zlepšit. Rodiče musí pozitivně reagovat na rozvoj schopností a samotný vývoj dítěte a podporovat jej v činnosti. Tato podpora ze strany autority pomáhá dosáhnout pocitu úspěchu a napomáhá k rychlejšímu vývoji dítěte (Bandura, 1994, in Ramachaudran, 1998). Rodiče jsou pro dítě hlavním činitelem sociálního učení v rodině. Je třeba samozřejmě zohlednit sociální statut rodičů, jejich vzdělání, ekonomickou situaci a další činitele ovlivňující celkové rodinné klima. Je potřeba zmínit, že v období adolescence rodina z části ztrácí svojí nadřazenou pozici a jedinec začíná dozrávat v dospělost s vlastními názory a pohledem na svět. V tomto věku působení rodičů směrem k rozvoji osobnosti dítěte podstatným způsobem klesá (Ptáček, Kuželová, 2013). V pozdějším věku dítě nastupuje do školy, kde se dostává do odlišných sociálních vztahů než v rodině. Ve školním prostředí si musí vybudovat vlastní sociální postavení a stává se členem určité sociální skupiny. Sociální prostředí školy je však pro děti z úplných rodin a pro děti, které jsou umístěny v ústavní péči, stejné. Rozdílným faktorem těchto dvou skupin je trávení volného času mimo školu a především v možnostech trávení volného času dětí s rodinným zázemím a dětí žijících v ústavní péči.

3.1 Rodina a Self-Efficacy

Self-efficacy ovlivňuje člověka v jeho rozhodování o tom, co a jak bude konat. Činnost člověka probíhá nejen individuálně, například samostatně se učit, ale také ve společnosti jiných lidí a za jejich spolupráce, například rodiny a zaměstnání. Bandura proto rozšiřuje self-efficacy z individuální na skupinovou aktivitu, kterou nazývá *collective self-efficacy*. Znamená to, že skupina sdílí přesvědčení o dosažení vytýčeného cíle. Proto můžeme také hovořit nejen o self-efficacy rodiny, pracovního kolektivu, oddělení nemocnice (Wiegerová, 2012).

Pokud bychom chtěli odpovědět na jednu z otázek, které si kladu v diplomové práci, jak vnímají vlastní účinnost adolescenti z úplných rodin, musím nejdříve vysvětlit jakým způsobem je rodina tím prostředím, ve kterém dítě nabývá první zkušeností s vnímáním vlastní účinnosti. Jak jsem v předcházející kapitole uvedl, v období adolescence rodina z části ztrácí svojí nadřazenou pozici a jedinec začíná dozrávat v dospělost s vlastními názory a pohledem na svět. V tomto věku působení rodičů směrem k rozvoji osobnosti dítěte podstatným způsobem klesá. Je zde možnost, aby rodiče mohli využít úspěšný přístup k výchově dospívajících? Zde mohu uvést některé hlavní zásady, které se doporučují v odborných publikacích. Těmito zásadami jsou pravidla dodržování principů dobré komunikace, respekt k dospívajícímu a důvěra. Uplatňování těchto zásad pomáhá rodičům udržovat dobrý vztah s dospívajícími přes všechny možné peripetie. Dávání hranic je podle Bokové (2011) základním kamenem dobré výchovy. Většina rodičů nějaká pravidla stanovuje, přinejmenším formou zákazů – otázka je, nakolik jsou jejich pravidla jasná, adekvátní, vymahatelná a především dodržovaná. V průběhu dětství jsou to především rodiče, kdo dětem pravidla určují a většinou o tom nediskutují. V období dospívání se situace pozvolna mění – o pravidlech je třeba stále častěji diskutovat. Souvisí to s posilováním zodpovědnosti dospívajícího, který si chce o mnoha věcech rozhodovat sám. To nic nemění na tom, že přijatá – dohodnutá pravidla se musí dodržovat. Nezbytnou součástí pravidel jsou důsledky při jejich překračování. I ty by měly být jasné, adekvátní, vymahatelné a především dodržované. A to i v případě adolescentů, tedy osob dospívajících. Občasné konflikty jsou nutné a rodiče se jich nemusí bát – vyjdou-li z nich vítězně (což se předpokládá), posílí svoji sebedůvěru a zdánlivě paradoxně i pro dospívajícího budou důvěryhodnější (Boková, 2011).

3.2 Rodina jako výchovná a socializační instituce

Podle základních biologických a funkcionálních charakteristik je možnost chápat rodinu nejen v českém, ale i evropském prostředí, v nejširším smyslu jako sociální jednotku. Socializační nebo také výchovná funkce rodiny vychází ze skutečnosti, že ve vyspělých společnostech je hlavní odpovědnost za výchovu na rodině (Malach, 2007). Rodinná výchova je klasickou formou výchovy, i když rodina jako instituce prodělává významné změny, které musí vždy posilovat právě plnění její výchovné funkce. Rodina působí na jedince přirozenou formou četných podnětů a zkušeností a na každém kroku jej učí přístupu ke skutečnosti a základům sociálního chování. V rodině funguje velmi silně osobní příklad rodičů a sourozenců, a jak Malach (2005, s. 88) dále uvádí „*jedince utváří*

názorová hladina v rodině, účastní se organizovaných výchovných aktivit, rodina působí také režimovými prvky, učí odpovědnosti a samostatnosti. Důležité je, aby rodiče při výchově svých dětí spolupracovali se školou a dalšími výchovnými institucemi.“ Jak uvádí Matějček (1992), jedním z charakteristických znaků rodinné výchovy je vytváření hlubokých a trvalých citových vztahů mezi dítětem a jeho vychovateli, tedy ve většině případů rodiči. V citových vztazích je nejvydatněji uspokojována základní psychická potřeba životní jistoty. Vychovávané dítě lásku nejen přijímá, ale také ji vrací. Rodič si zpravidla velmi dobře uvědomí, že dítě je k němu vázáno hlubokým citovým vztahem, a má zájem si tento citový vztah udržet. V pozadí mají rodiče představu, že je děti neopustí, i když jednou z původní rodiny odejdou a založí rodinu vlastní. Až do stáří by tedy mělo být tak o rodiče postaráno, přičemž hmotné zajištění dávno ztratilo prioritu, neboť tuto starost převzala víceméně společnost, ale do popředí silně vystupuje potřeba citového zajištění (Matějček, 1992).

Podle Malacha (2007) by klasickým pohledem mohlo být rodinné prostředí považováno za optimální, pokud mělo tyto znaky:

- a) vnitřní stabilitu,
- b) nenarušenou a přirozenou strukturu,
- c) kulturní atmosféru,
- d) určitý civilizační standard.

Zde jde o specifikaci vnějších podmínek výchovy a méně o určení pedagogických záměrů výchovy v rodině, ale dále Malach (2007) uvádí, pokud bychom hovořili o výchovném (pedagogizovaném) prostředí rodiny a o tom, jaké by mělo mít znaky, tak například k těmto znakům patří, že rodiče mají autoritu, vyčleňují svůj čas i finanční prostředky na výchovu svých dětí, v rodině jsou vnímány nebo stanoveny určité výchovné cíle, rodina nezajišťuje jen péči o děti a má vnitřní režim (nepsaná pravidla), který upravuje práva a povinnosti jejích členů. Zároveň rodina pověřuje děti, samozřejmě v závislosti na věku, k odpovědnosti za konkrétní povinnosti, umožňuje dětem spolurozhodování o společných záležitostech, rodina umožňuje dítěti (spolu)rozhodovat o náplni volného času a vede dítě k sebevýchově. Důležité je, že řešení konfliktů v rodině mezi jejími členy probíhá vyjednáváním, nikoliv násilím, agresivitou. Také rodina respektuje právo dítěte rozhodovat se o svém budoucím povolání (Malach, 2007).

Jak jsem již uvedl ve výkladu diplomové práce, je rodina pro každého jedince základním socializačním činitelem. Zároveň je tradičním společenstvím osob, které lze najít v nějaké podobě v každé známé kultuře. Rodina slouží jako zprostředkující skupina mezi jedincem

a společností a v jejím rámci se utvářejí základní charakteristiky duševního života jedince. Vnější vlivy jsou tímto společenstvím přeměňovány a svérázně upravovány, což rodina činí i se společenskými vlivy na jedince. Obecně se dá uvést, že primární funkce rodiny spočívá v tom, že již od narození rodina ovlivňuje vývoj jedince, vytváří citové vazby, které mají dlouhodobý vliv a zapisují se trvale do duševního života dítěte. Jedinec si odnáší s sebou do života základní pojetí citů a modely chování jako své vlastní dispozice či sklony. Zprostředkující funkce rodiny spočívá také v tom, že si v jejím vztahovém rámci jedinec osvojuje základní životní stupnici hodnot, jejichž prostřednictvím se připravuje na společenský život. Pokud se jedná o socializační funkci rodiny, která je jedním ze zájmů diplomové práce, je tato funkce velmi široká. Rodina jednak zajišťuje uspokojování biologických potřeb dítěte, dále zajišťuje podmínky pro jeho zrání a růst, jednak jej také připravuje na přijetí rolí a vzorů jednání. Z tohoto základu se rozvíjí vědomě řízená činnost, jako je utváření návyků, učení, přijetí disciplinovaných forem jednání, sebekontrola, očekávání odměn či trestů. A právě v rodinném společenství se kladou základy budoucího jednání jedince mimo rodinu. Bezprostřední rodinné prostředí bývá považováno za monopolní v raném dětství (Kot'a in: Jedlička a kol., 2015).

V současnosti je sociology a výchovnými specialisty uváděn problém podílu otce a matky na socializačním procesu dítěte, který je komplikován ještě více v případě, když se oba rodiče snaží realizovat především ve své profesi. Také v závislosti na rostoucí vzdělanosti a zvyšující se kvalifikovanosti žen přibývá již po nějakou dobu dvoukariérových manželství. Oba rodiče se také stávají pro dítě představiteli možného partnerského vztahu, který je dítětem od první chvíle jeho života sledován a dítě zde vnímá, jak takový vztah vypadá a jaká má pravidla pro jeho fungování. Dítě z jeho existence čerpá nejen samo jistotu, kterou využije pro své první kroky ve společnosti, ale také se pomocí jeho sledování samo učí řešit konflikty a napětí, ke kterému dochází v partnerském, ale i jakémkoliv mezilidském kontaktu a vztahu (Zapletal, 2001).

Míra Self-Efficacy u adolescentů v závislosti na sociálním prostředí rodinném, může být narušená funkčností či nefunkčností rodiny a s tím spojeným výchovným a socializačním prvkem. Zapletal (1992) k této problematice uvádí, že z hlediska toho, jaký je průběh socializačního procesu v rodině a jeho působení na dítě, budoucího dospělého, je ta skutečnost, do jaké míry se daří rodině vypořádat s funkcemi, které by měla plnit. V možném rozdělení rodin podle její funkčnosti v rámci socializačního procesu se jedná se o rodinu funkční, tedy o takovou rodinu, která přiměřeně plní všechny funkce. Dalším typem je rodina afunkční, ve které občas dochází k poruchám v plnění jedné nebo i několika

funkcí, ale není zde ve větší míře narušován život rodiny a nějak zásadně není ani negativně ovlivňován vývoj dítěte. U dysfunkční rodiny již bohužel dochází nejen k vážným poruchám a vnitřnímu rozkladu rodiny, ale je v tomto typu rodiny zásadně narušován socializační proces dítěte a samo prostředí výchovného procesu v rodině (Zapletal, 2001). Cíle výchovného procesu v rodině by měly být v souladu s obecnými cíli výchovy v dané sociálně-ekonomické situaci. Samo podílení se rodiny by mělo probíhat na plnění tří základních výchovných funkcí, a to individualizační, socializační a multikulturační. Pokud bych zde měl vysvětlit, co si lze za tím představit, tak to znamená, že svými specifickými výchovnými postupy bude zpočátku plně utvářet a posléze se spolupodílet spolu s ostatními výchovnými institucemi, zvláště školou a středisky volného času, na utváření žádoucích individuálních kvalit jedince, které mu jednak mohou umožnit plnohodnotný a šťastný osobní život, ale pomůžou jedinci ve formování jeho způsobilostí zastávat základní sociální role, jako je role občana, pracovníka, rodiče (Malach, 2007).

4 INSTITUCIONÁLNÍ PROSTŘEDÍ

Zde se tedy dostávám k termínu, který jsem již zmínil výše a to ústavní péči, kdy pro potřeby této práce používám výraz institucionální péče. Ústavní péče je termínem v České republice stanovený zákonem O výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních č. 109/2002 Sb. A dále je prováděn vyhláškou MŠMT č. 438/2006 Sb. , ve které jsou upraveny specifika výkonu ústavní a ochranné výchovy. Tato vyhláška stanovuje zařízení těchto opatření na diagnostický ústav, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy. Tato práce bude však pracovat pouze s dětskými domovy a dětskými domovy se školou. Dětské domovy jsou školními zařízeními, které pečují o děti, které jsou bez vážných poruch chování, o které se rodiče, nebo jiné osoby nemohou nebo nechtějí postarat a nebo o sirotky. Dětský domov plní funkci výchovně-vzdělávací, sociální a další (Bendl, 2015). V dětských domovech žijí děti od 3 do 18 let. Výjimku mohou tvořit i starší děti, které studují, nebo se připravují na budoucí povolání, maximálně do 26 let. V dětských domovech jsou děti rozděleny do tzv. rodinných skupin po šesti až osmi dětech různého pohlaví a věku. Dalo by se říci, že v těchto skupinách jsou udržovány více či méně sourozenecké vztahy. Skupina dětí žije společně např. v bytové jednotce, bytě nebo jinak vymezeném prostoru. O výchovu dětí se v domově stará vychovatel/ka, který organizuje činnosti skupin v zájmu dětí a nahrazuje tak model rodiny ve všech směrech. Tito vychovatelé zastupují v domovech rodičovskou autoritu, nezřídka jsou dětmi umístěnými v těchto zařízeních nazýváni „tetou nebo strejdou“. Většinu volného času však děti tráví společně ve skupinách, které jsem výše nazval rodinnými. Starší děti ve skupině, které mají nejvíce schopností a zkušeností, jsou pro ostatní děti vzorem („starším sourozencem“), snaží se chovat jako oni a přebírá jejich názory a postoje. Pro dítě je důležité jeho postavení ve skupině, ve které žije v domově, ale i ve skupině vrstevníků mimo ústav, jelikož postavení určuje jejich popularitu a prestiž. Vrstevníci mají velký vliv na vlastní účinnost dítěte. Pokud s nimi dítě nemá dobré vztahy, je jeho vlastní účinnost negativně ovlivněna. Pokud má dítě pocit nízké sociální účinnosti, může to mít za následek, že dítě není schopno navazovat pozitivní vztahy s ostatními dětmi, stáhne se, má nízké sebevědomí a může dojít až k sociálnímu odcizení (Bandura, 1994, in Ramachaudran, 1998). Již ve výše zmíněném zákonu O výkonu ústavní výchovy je v § 1 uvedeno, že musí být pro dítě zajištěny podmínky, které podporují jeho sebedůvěru, rozvíjejí citovou stránku jeho osobnosti a umožňují mu aktivní účast ve společnosti. S dítětem musí být zacházeno v zájmu plného a harmonického rozvoje jeho osobnosti s ohledem na jeho věk a potřeby.

Dítě má tedy vyrůstat na základě stejných principů jako v rodině. Je to však v našich podmínkách pravdou? Tato práce se zaměří pouze na porovnání vnímané vlastní účinnosti mezi těmito dvěma skupinami adolescentů a pokusí se tak odhalit, zda jsme jako společnost schopni naplnit slova zákonodárce, nebo si jen prostě splnit svojí morální povinnost a minimalizovat nepříznivou životní situaci dětí umístěných v ústavní výchově ku prospěchu jejich harmonického osobnostního rozvoje.

4.1 Ústavní péče a Self-Efficacy

V diplomové práci se snažím odpovědět nejen na vnímání vlastní účinnosti adolescentů z úplných rodin, ale zajímá mne, jaký proces vnímané vlastní účinnosti u adolescentů žijících v určitém typu institucionální péče. Proto zde musím vysvětlit vztah ústavní péče a Self-Efficacy. Jak jsem již ve výkladu diplomové práce uvedl, je právě sociální prostředí významným faktorem vnímání vlastní účinnosti jedince a sociální prostředí, v němž dítě vyrůstá, zásadním způsobem ovlivňuje jeho osobnost a může mít také vliv na jeho chování. Dokáže být institucionální péče v českých podmínkách natolik kvalitním a podnětným prostředím pro jedince, aby nahradila rodinu ve smyslu rozvoje osobnosti dítěte? Často se také poukazuje na to, že ústavní výchova „produkuje delikvenci“. K této problematice uvádí Sobotková (2009), že takové tvrzení je velmi zjednodušené a zavádějící. Děti, které jsou vychovávány v ústavních zařízeních, mohou být rizikovější a náchylnější k rozvoji sociálně-patologických jevů, ale zde by se nemělo zapomínat na to, s jakými dispozicemi už do ústavní výchovy přicházejí. Jedná se o špatné genetické a biologické dispozicemi, dále přicházejí z nefunkčních rodin, v nichž se vyskytovaly sociálně-patologické jevy, a z rodin s psychiatrickou zátěží (Sobotková, 2009). Pobyt v zařízení institucionální péče, ať už se jedná o dětské domovy nebo střediska výchovné péče, může sehrávat v životě jedince významnou roli. Pokud se jedná o pedagogické pracovníky v zařízeních institucionální péče, tak ti vykonávají edukační činnost, pedagogicko-psychologickou a speciálně pedagogickou činnost (zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů). Ale nejen to, vedle těchto činností je potřeba také zmínit, že pedagogičtí pracovníci zařízení institucionální péče by měli dítěti poskytnout sociální oporu, která může pomoci při překonávání socializačních obtíží, při změně prožívání, při změně myšlení, chování, sociálních vztahů, při zvládnutí zátěžových situací, s nimiž se nedokáže dítě vypořádat vlastními silami a poskytnutá sociální opora může být jedním z

významných protektivních faktorů vzniku rizikového chování. Pokud je sociální opora efektivní, založená na profesionálních znalostech a dovednostech pedagogických pracovníků ve vztahu k dětem v zařízeních institucionální péče, je možné podle Hrbáčkové a Šafránkové (2015) ve shodě s Bandurou vnímat jako velmi důležité to, co si o svých profesních schopnostech a dovednostech myslí pedagogičtí pracovníci daných zařízení, respektive jak v daném kontextu hodnotí sami sebe (Hrbáčková, Šafránková, 2015). Podle provedeného výzkumu, jehož cílem bylo podle Hrbáčkové a Šafránkové (autoři studie na téma *Vnímání vlastní účinnosti pedagogických pracovníků v oblasti institucionální péče o děti a mládež*. 2015) **zjistit míru vlastní účinnosti pedagogických pracovníků v oblasti institucionální péče o děti**. Jak bylo zjištěno, je míra vlastní účinnosti pedagogických pracovníků v oblasti institucionální péče o děti rozdílná, a to v závislosti na typu zařízení. Pracovníci, kteří působí ve střediscích výchovné péče, jsou přesvědčení, že ovlivní chování dětí v institucionální péči ve větší míře než pracovníci pracující v dětských domovech. Zde se ale lze domnívat, že rozdíly v míře vlastní účinnosti mezi pracovníky dětských domovů a střediscích výchovné péče vyplývají z profesního zaměření a jejich specifické role, kterou v daném zařízení zastávají. Jak Hrbáčková a Šafránková (2015) dále vysvětluje, pracovníci ve střediscích výchovné péče jsou více zaměřeni na poskytování intervence dětem s rizikem poruch chování nebo s již rozvinutými projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji a vychovatelé, kteří působí v dětských domovech, poskytují péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. V době stanovené denním režimem zajišťují přípravu dětí na vyučování a dohlíží na organizaci zájmových činností dětí. Z toho vyplývá jejich přesvědčení o větší míře účinnosti ke školní úspěšnosti a trávení volného času dětí (Hrbáčková, Šafránková, 2015).

Gottwaldová (2006) v metodické příručce k mladým lidem, odcházejících ze zařízení ústavní výchovy, uvádí, že často trpí psychickou deprivací, která je způsobena zejména selháním či ztrátou rodinného zázemí a následně dlouhodobým pobytem v ústavní péči. Tato deprivace způsobuje sociální handicap, který výrazně znemožňuje možnost začlenění dětí do společnosti po opuštění ústavního zařízení. Také zde velmi často dochází k tomu, že kvůli nedostatečné osobní motivaci nedokončí školní docházku a to je jedním z nejzásadnějších důvodů následného selhání, protože je snížena jejich šance uplatnit se na trhu práce. Děti, které jsou vychovávány v ústavní péči, často dosahují nízké úrovně školního vzdělání, mají sníženou schopnost sociální integrace, mají potíže v navazování vztahů, jsou výrazně více ohroženy sociálně-patologickými vlivy než děti vychovávány v

kvalitní rodině. Mnozí končí v řadách dlouhodobě nezaměstnaných, nemohou si udržet bydlení a jsou svými osobními problémy strháváni ke společensky nežádoucím činnostem (kriminalita, abúzus drog apod.). Gottwaldová (2006) se v metodické příručce konkrétně zabývá dětmi z dětských domovů, dětských domovů se školou, výchovně-léčebných oddělení, výchovných ústavů, ale i z problémových rodin, kdy poukazuje na některé z vážných obtíží, které mají děti vyrůstající v ústavní péči. Upozorňuje, že děti vyrůstající v různých zařízeních mají poněkud odlišné problémy, ale společným symptomem skupin dětí je, jak jsem již uvedl, často psychická deprivace, která je důsledkem odloučení od rodiny a dlouhodobého pobytu v ústavním zařízení. Závěrem mohu uvést, že děti s nařízenou ústavní výchovou většinou zažily deprivaci v rodině a jejich život v narušené rodině a následný pobyt v ústavním zařízení se může podílet na prohloubení této deprivace (Gottwaldová, 2006).

4.2 Ústavní péče jako výchovná a socializační instituce

U systému náhradní výchovné péče a institucionální výchovy dětí se jedná o velmi citlivý mechanismus, který je přímo úměrný jeho základní kompetenci - výchově dětí, které vyrůstají v rizikovém prostředí rodin nedostatečně plnících své základní výchovné funkce, výchově dětí, které péči rodiny z nejrůznějších důvodů vůbec nepoznaly, a výchově dětí, které se vzhledem ke svému psychickému onemocnění mohou ve standardních rodinných podmínkách jen obtížně rozvíjet. Jak již bylo v předchozím výkladu diplomové práce uvedeno, součástí tohoto systému jsou školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, kojenecké ústavy, ústavy pro matku a dítě, rodinná centra, zařízení pro okamžitou pomoc. Výchovou a vzděláváním dětí s emočními poruchami, s poruchami chování, příp. dětí z prostředí rizikového pro další osobnostní vývoj, se zabývá speciálně pedagogická disciplína etopedie (Pilař in: Jedlička a kol., 2015).

Účelem školských zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy, které jsem již uvedl u institucionálního prostředí, je zajišťovat nezletilé osobě, a to zpravidla ve věku od 3 do 18 let, popřípadě zletilé osobě do 19 let, na základě rozhodnutí soudu o ústavní výchově nebo ochranné výchově nebo o předběžném opatření náhradní výchovnou péči v zájmu jeho zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání. A školskými zařízeními pro výkon ústavní a ochranné výchovy jsou již uvedené instituce, jako diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav. V souvislosti s účelem školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a pro preventivně výchovnou péči se používá pojmů „*předcházení vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte nebo*

narušení jeho zdravého vývoje“ nebo pojmů „*zmírňování nebo odstraňování příčin nebo důsledků již vzniklých poruch chování*“. Tyto pojmy záměrného a cílevědomého překonávání dosavadních způsobů a projevů chování mladého člověka cestou pedagogické intervence, se mohou označit reedukací, převýchovou.

Pokud půjde o poruchy asociálního nebo antisociálního chování, pak se procesem reedukace, nebo také převýchovou, zabývá již uvedená pedagogická disciplína etopedie, která bývá řazena také mezi dílčí vědy speciálně pedagogické, ale v současné době jí lze z části zařadit také do sociální pedagogiky, přičemž se za její předmět považuje výchova obtížně vychovatelných jedinců (myšleno spíše dlouhodobě). Pokud se jedná o cíle, které má za úkol režim ve výchovných zařízeních, tak je to i přerušení vztahů a tím i identifikace s partou, s ideovými systémy extrémních skupin mládeže, někdy může jít také o přerušení vztahů se závadovou rodinou nebo jen s jedním, negativně působícím rodičem.

V rámci ústavní péče jako výchovné a socializační instituce si lze podle Malacha (2007) představit také převýchovu mladého člověka s „nezdravým“ životním stylem, se špatnými hygienickými návyky, s nesprávnými či nebezpečnými (například fanatickými) názory, převýchovu mladého člověka s nefunkčními studijními návyky a špatnými přístupy k sebevzdělávání. I tyto všechny nesprávnou nebo nedostatečnou výchovou získané vlastnosti vyžadují převýchovu, nicméně nejsou vnímány jako tak velké nebezpečí jako jevy sociálně patologické nebo závažné poruchy chování. Jak ústavní péče jako výchovná a socializační instituce začíná? Na počátku je odhalení nebo poznání, že došlo k překročení platných norem a požadavků, a to negativním způsobem nebo v negativním směru. Pokud není rodinná převýchova z různých důvodů účinná, může následovat převýchova v již uvedených zařízeních. Zde na rozdíl od současné pracovně angažované rodiny, je možné zajistit plnění režimových opatření zejména zcela pravidelnou kontrolou chování jedince. Výchovná zařízení mají také poměrně jasně stanovené cíle převýchovy a ve většině případů zde odborní pracovníci dávají dítěti jednoznačně najevo, že reedukační opatření mu mají pomoci a jsou směřována k jeho prospěchu. V těchto zařízeních se v procesu převýchovy angažuje celá řada odborníků, jedná se o sociální pracovníky, vychovatele, pedagogy, psychology, psychiatry a etopedy (Malach, 2007).

Jedním z největších problémů, které s sebou ústavní institucionální výchova přináší, je odchod mladých dospělých do běžného života, toho života, který se odehrává za „zdi“ instituce. Tito mladí lidé se téměř ze dne na den se ocitnou ve světě dospělých, kde se o sebe musí postarat sami bez pomoci rodiny. Musí zvládnout spoustu činností, které ve svém životě v institucionálním prostředí nezažily, a které dítě vychovávané v rodině,

pokud je rodina funkční, by mohlo zvládat lépe. Z výkladu předchozích kapitol lze shrnout, že každý jedinec je velmi silně ovlivněn prostředím, ve kterém vyrůstá. Velmi důležitou součástí rozvoje každého jedince je také navázání blízkého vztahu s nějakou osobou, jako vnímání vlastní účinnosti, vnímaná osobní účinnost nebo vědomí vlastní účinnosti, ale i sebeuplatnění, která se podílí na výchově člověka, a ke které má jedinec důvěru. Ve funkční rodině tuto roli nejčastěji zastupují přímo rodiče – matka a otec. U dětí, které vyrůstají v dětském domově, je tato role zastoupena především vychovateli, anebo při troše štěstí, sourozenci. Avšak ne vždy má dítě možnost upnout se k nějaké takové osobě (Placáková, Smolíková, Placáková, Vosátka, Horák, 2011).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 METODOLOGIE

V teoretické části projektu diplomové práce byly popsány hlavní pojmy, které souvisejí s vnímáním vlastní účinnosti u adolescentů. Byla zde nastíněna důležitost období rané adolescence pro celkový osobnostní rozvoj, ale i jeho bouřlivý vývoj biologicky-psychologický. V poslední části byly popsány specifika rodinného zázemí a institucionální péče v podobě dětského domova.

Praktickou část diplomové práce bude představovat kvantitativní výzkum. Výzkum bude zaměřen na míru vnímané vlastní účinnosti (Self-Efficacy) u adolescentů. Výzkum bude porovnávat výsledky vnímané vlastní účinnosti u adolescentů, žijících v tradiční rodině a adolescentů žijících v dětském domově.

Téma Self-Efficacy jsem si zvolil ze dvou důvodů. Za prvé, že sám jsem vyrůstal v nelehkých životních podmínkách a z vlastní zkušenosti vím, jaké to je, když člověk nemá víru ve své schopnosti a dovednosti. A za druhé, že pracuji na poli represivním i preventivním s adolescenty umístěnými v různých typech institucionální péče a velmi často vidím, jak upadají do letargie vlastního neúspěchu, nebo neschopnosti si představit dosažení lepšího života v dospělosti a to především z důvodu jejich sociálního „hendikepu“. Z těchto důvodů porovnám výsledky osobní účinnosti těchto adolescentů s adolescenty žijícími v tradiční rodině, abych zjistil, zda dochází mezi těmito výsledky k statisticky významným rozdílům. Dětské domovy a všechny osoby zapojené do výchovného procesu dělají v rámci svých možností samozřejmě vše proto, aby kompenzovali rodinné prostředí a sociální vazby s tím související, v plném rozsahu však takové prostředí nahradit nemohou. Povinností, a to jak občanskou tak morální, je pomoci těmto „dětem“ v harmonickém rozvoji jejich osobnosti, neboť se nacházejí v znevýhodněné situaci, do které se však nedostali, z převážné části, vlastním přičiněním. Do jaké míry si tyto povinnosti jako společnost plníme, bude patrné z výsledků této diplomové práce.

Jako poznámku bych si dovolil podotknout, že při studiu odborné literatury jsem do současné doby nenarazil na výzkum, který by zjišťoval nebo jinak měřil míru vnímané vlastní účinnosti u adolescentů žijících v dětském domově a porovnával by výsledky s adolescenty z tradičních rodin v daném vývojovém období.

5.1 Cíl výzkumu a formulace výzkumného problému

Cílem výzkumu je zjištění míry vnímané osobní účinnosti u adolescentů v posledním ročníku základního vzdělání a komparace cílové skupiny adolescentů žijících v tradiční rodině s rodiči a adolescentů žijících v institucionální péči, konkrétně v dětském domově, nebo v dětském domově se školou.

Otázkou tedy je, zda obě cílové skupiny adolescentů dosáhnou stejné míry vnímané osobní účinnosti, nebo zda adolescenti žijící v institucionální péči jsou v tomto směru znevýhodněni a dosahují nižších hodnot v měření vnímané osobní účinnosti.

5.2 Výzkumné otázky a hypotézy

Oblastí výzkumu diplomové práce je vnímaná vlastní účinnost u adolescentů. Jako výzkumné téma byla stanovena: míra vnímané vlastní účinnosti u adolescentů končících základní školní docházku; míra vnímané vlastní účinnosti u adolescentů žijících v tradičních rodinách; míra vnímané vlastní účinnosti u adolescentů žijících v institucionální péči. Hlavním východiskem pro zjišťování míry osobní účinnosti adolescentů bylo vymezení pojmů souvisejících s mírou osobní účinnosti v teoretické části diplomové práce. Tyto pojmy následně zahrnuje výzkumná metoda dotazníku, která zjišťuje celkovou míru vnímané osobní účinnosti u výzkumné skupiny adolescentů. V kvantitativním výzkumu byla stanovena výzkumná otázka č.1 a hypotéza č.1. Výzkumná otázka č.2 je statisticky popisná. Další výzkumná otázka č. 3 se skládá z dílčích výzkumných otázek č. 3.1 – 3.5 a hypotéz č. 3.1 – 3.5. Výzkumná otázka č. 4 a hypotéza č. 4 byla stanovena podle příslušnosti k pohlaví mužskému nebo ženskému u adolescentů v institucionální péči.

Výzkumná otázka 1

Existují rozdíly ve vnímané vlastní účinnosti mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v ústavní výchově?

Hypotéza

H₁: Předpokládám, že existuje rozdíl v míře vnímané vlastní účinnosti u adolescentů žijících v tradiční rodině a adolescentů žijících v institucionální péči.

Výzkumná otázka 2

Dosahují adolescenti žijící v institucionální péči lepších výsledků, než adolescenti žijící v tradiční rodině v některé z osmi oblastí vnímané vlastní účinnosti?

Výzkumná otázka 3

Existují rozdíly v míře vnímané vlastní účinnosti v různých oblastech vnímané vlastní účinnosti u adolescentů z tradičních rodin a adolescentů žijících v institucionální péči?

Výzkumná otázka 3.1

Existují rozdíly v míře vnímané vlastní účinnosti v sociální oblasti a oblasti získávání sociálních možností u adolescentů z tradičních rodin a adolescentů žijících v institucionální péči?

Hypotéza

H_{3.1}: Předpokládám, že existuje rozdíl v míře vnímané vlastní účinnosti v sociální oblasti a oblasti získávání sociálních možností u adolescentů žijících v tradiční rodině a u adolescentů žijících v institucionální péči.

Výzkumná otázka 3.2

Existují rozdíly v míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti seberegulace a v oblasti autoregulace v učení u adolescentů z tradičních rodin a adolescentů žijících v institucionální péči?

Hypotéza

H_{3.2}: Předpokládám, že existuje rozdíl v míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti seberegulace a v oblasti autoregulace v učení u adolescentů žijících v tradiční rodině a adolescentů žijících v institucionální péči.

Výzkumná otázka 3.3

Existují rozdíly v míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti naplnění očekávání druhých a v oblasti sebeprosazení u adolescentů z tradičních rodin a adolescentů žijících v institucionální péči?

Hypotéza

H_{3.3}: Předpokládám, že existuje rozdíl v míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti naplnění očekávání druhých a v oblasti sebeprosazení u adolescentů žijících v tradiční rodině a adolescentů žijících v institucionální péči.

Výzkumná otázka 3.4

Existují rozdíly v míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti dosažení akademického vzdělání u adolescentů z tradičních rodin a adolescentů žijících v institucionální péči?

Hypotéza

H_{3.4}: Předpokládám, že existuje rozdíl v míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti dosažení akademického vzdělání u adolescentů žijících v tradiční rodině a adolescentů žijících v institucionální péči.

Výzkumná otázka 3.5

Existují rozdíly v míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti volno-časových aktivit mezi adolescenty z tradičních rodin a adolescenty žijících v institucionální péči?

Hypotéza

H_{3.5} Předpokládám, že existuje rozdíl v míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti volno-časových aktivit u adolescentů žijících v tradiční rodině a adolescentů žijících v institucionální péči.

Výzkumná otázka 4

Existují rozdíly v míře vnímané vlastní účinnosti mezi dívkami a chlapci, kteří žijí v institucionální péči a mají tak stejné podmínky pro osobní rozvoj?

Hypotéza

H₄: Předpokládám, že existuje rozdíl v míře vnímané vlastní účinnosti u chlapců a dívek žijících v dětském domově.

5.3 Pojetí výzkumu a výzkumná technika

Pojetí výzkumu

Cílem této diplomové práce je zmapovat úroveň vnímané osobní účinnosti u adolescentů navštěvujících poslední ročník základního vzdělání. Hlavním cílem je zkomparovat vnímanou osobní účinnost u adolescentů žijících v tradiční rodině a adolescentů žijících v

institucionální péči, a to v domově dětí a v domově dětí se školou. Z důvodu, že vnímaná vlastní účinnost se zjišťuje standardizovaným dotazníkem **Children's Self-Efficacy Scale** (Bandura, 2006), bylo zvoleno kvantitativní pojetí výzkumu. Výzkumem bude srovnána míra Self-Efficacy (vnímaná vlastní účinnost) u cílové skupiny v závislosti na tom, zda žijí s rodiči nebo ve zvoleném druhu institucionální péče.

Výzkumná technika

Pro sběr dat byla použita výzkumná metoda dotazník. Jedná se o dotazník, který je standardizovaný pro určování míry vnímané vlastní účinnosti s názvem **Children's Self-Efficacy Scale** (Bandura, 2006). Tento byl volně přeložen z anglického originálu do českého jazyka. Tím, že byl dotazník konstruován Albertem Bandurou, je zaručena jeho reliabilita a validita. Dotazník obsahuje 51 položek, které jsou rozděleny do 8 oblastí. Dotazník je určen pro zjištění míry osobní účinnosti u dětí ve věku 11-15 let, tedy v období rané adolescence. V dotazníku u každé otázky vybírá adolescent ze škály od 0 do 10, kdy je zaznamenána důvěra v sama sebe u konkrétní situace. Čím vyšší hodnota je zvolena, tím je míra osobní účinnosti vyšší. Původní dotazník byl konstruován tak, že bylo vybíráno s 0-100%, kdy adolescent stanovoval hodnotu v desítkách procent. Pro zjednodušení bylo přistoupeno na škálu 0-10 bodů, kdy tyto body odpovídají desítkám procent. Pro lepší porozumění byla adolescentům graficky znázorněna škála a pod touto přidána pro lepší představivost a orientaci hesla k daným hodnotám (0 = to vůbec nezvládám, 2-3 = spíše nezvládám, 5 = nejsem si jistý jestli ano či ne, 7 – 8 = spíše zvládám, 10 = jsem si 100% jistý, to skvěle zvládám). Jak již bylo řečeno, dotazník se skládá z 51 položek rozdělených do 8 oblastí. První oblast je pod názvem Vnímaná osobní účinnost v získávání sociálních možností, do které spadají otázky č. 1 - 4. Druhá oblast je pod názvem Vnímaná osobní účinnost pro dosažení akademického vzdělání, do kterého spadají otázky č. 5 – 13. Třetí oblast je pod názvem Vnímaná osobní účinnost pro autoregulaci učení, do které spadají otázky č. 14 – 23. Čtvrtou oblastí je Vnímaná osobní účinnost ve volno-časových a mimoškolní aktivitách, do které spadají otázky č. 24 – 30. Pátou oblastí je Vnímaná osobní účinnost v seberegulaci, do které spadají otázky č. 31 – 39. Šestou oblastí je Vnímaná osobní účinnost v naplnění očekávání druhých, do které spadají otázky č. 40 - 43. Sedmou oblastí je Vnímaná osobní účinnost v sociální oblasti, do které spadají otázky č. 44 – 47. Osmou oblastí je Vnímaná osobní účinnost v schopnosti sebeprosazení (Asertivita), do které spadají otázky č. 48 – 51. Poslední devátou oblastí je Vnímaná osobní účinnost při získávání rodičovské a společenské podpory, kdy tato oblast byla z testu vyjmuta z důvodu,

že výzkumný soubor porovnává adolescenty z tradiční rodiny žijící s rodiči a adolescenty žijícími v institucionální péči, kteří rodiče nemají, nebo se s nimi nestýkají. Skupina adolescentů žijící v určitém druhu zařízení institucionální péče by v této oblasti otázek byla hendikepována a výsledek by byl nerelevantní. Pro potřeby výzkumu ve stanovené výzkumné otázce č.3 byly výše uvedené oblasti dotazníku rozděleny do pěti oddílů. První oddíl, ke kterému se vztahuje výzkumná otázka č. 3.1 se skládá z dvou složených oblastí a to vnímaná vlastní účinnost v sociální oblasti a v oblasti získávání sociálních možností. Tyto dvě oblasti společně zahrnují 8 otázek v dotazníku. Ke spojení těchto oblastí došlo z důvodu blízkosti těchto kategorií. Druhý oddíl, ke kterému se vztahuje výzkumná otázka č. 3.2 se skládá z dvou složených oblastí a to vnímaná vlastní účinnost v oblasti autoregulace učení a v oblasti seberegulace. Tyto dvě oblasti společně zahrnují 19 otázek v dotazníku a jsou tak největší spojenou částí. Ke spojení těchto oblastí došlo z důvodu blízkosti těchto kategorií a velkou důležitostí v celkové míře vnímané vlastní účinnosti. Třetí oddíl, ke kterému se vztahuje výzkumná otázka č. 3.3 se skládá z dvou složených oblastí a to vnímaná vlastní účinnost v oblasti sebeprosazení a v oblasti naplnění očekávání druhých. Tyto dvě oblasti společně zahrnují 8 otázek v dotazníku. Ke spojení těchto oblastí došlo z důvodu blízkosti těchto kategorií. Čtvrtý oddíl, ke kterému se vztahuje výzkumná otázka č. 3.4 se skládá pouze z jedné oblasti a to vnímaná vlastní účinnost v oblasti akademického vzdělání. Tato oblast zahrnuje 9 otázek v dotazníku. Uvedená oblast byla zkoumána samostatně z důvodu, že spojením s jinou oblastí nebylo možné, neboť jediná oblast, která by ke spojení připadala v úvahu, je oblast autoregulace v učení. Tato oblast však více přináleží k oblasti seberegulace a je tak součástí druhého oddílu. Pátý oddíl, ke kterému se vztahuje výzkumná otázka č. 3.5 se skládá pouze z jedné oblastí a to vnímaná vlastní účinnost v oblasti volno-časových aktivit. Tato oblast zahrnuje 7 otázek v dotazníku a oblast byla zkoumána samostatně z důvodu, že spojením s jinou oblastí nebylo možné. Oblast má specifika, která jsou odlišná od ostatních oblastí v takové míře, že nebylo možno tuto zkoumat společně s jinou oblastí.

Dotazník má ve své úvodní části také otázku na příslušnost k pohlaví a zda adolescent žije s rodiči nebo v dětském domově. Dotazník je zcela anonymní. Při překladu dotazníku z jazyka anglického do českého nebyl překlad vždy doslovný, neboť by pro cílovou skupinu nebyl zcela srozumitelný. Z daného důvodu, bylo v některých příkladech přistoupeno k české modifikaci, která však plně koresponduje s významem anglického originálu.

Nedostatky dotazníkové metody získání dat pro moji práci jsem se snažil eliminovat tím, že jsem byl vyplňování dotazníků vždy osobně přítomen a vždy jsem podal veškeré potřebné informace a zodpovídal dotazy adolescentů. Z důvodu, že dotazník je velmi dlouhý a obsahuje mnoho položek, rozdělil jsem jej na dvě části. Pro žáky, kteří se účastnili výzkumu, jsem připravil workshop, který popíši níže v kapitole Sběr dat. Tímto jsem chtěl eliminovat možnost, že by adolescent vyplňoval dotazník v jeho závěrečné části nahodile nebo nesoustředěně a data by tak byla zkreslena a snižovala by tím reliabilitu dotazníku. Všechny nedostatky dotazníkové metody však eliminovat nelze. Je potřeba zmínit například pedagogickou realitu, kdy Chrátka říká, že dotazníková metoda ve skutečnosti nezjišťuje, jaký člověk ve skutečnosti je, ale jen to jak vidí sám sebe, nebo jaký chce být viděn v očích druhých lidí. (Chrátka, 2016, s. 158)

5.4 Výzkumný soubor

Základní soubor jsou všichni žáci posledního ročníku základního vzdělání ve školním roce 2016/2017 na okrese města Znojma v Jihomoravském kraji. Důvodů, proč jsem se zaměřil ve výzkumu na tuto lokalitu České republiky je několik. Jihomoravský kraj, a konkrétně Znojemský region, je v mnohém specifickou lokalitou s ohledem na ostatní části republiky. Základním specifikem uvedeného znojemského regionu je tradičně vysoká nezaměstnanost přesahující 10%. Dalším specifikem tohoto regionu je to, že leží na tzv. Balkánské drogové trase. Po této trase se ze zemí blízkého východu pašují nelegální látky, které se používají pro výrobu drog, nebo samotné drogy jako např. heroin, pervitin a hašiš a směřují tudy dále do západní Evropy. Město Znojmo, které je příhraničním městem a nachází se na hlavní trase mezi metropolemi Bratislava – Vídeň – Praha, tak leží na přímé trase této tranzitní drogové cesty. Přímý kontakt s tímto nelegálním byznysem a lehkou dostupností drog pro koncové uživatele je tak Znojmo specifické vysokou mírou rizikového chování v užívání drog u obyvatel města. Jednou z nejohroženějších skupin obyvatel jsou adolescenti, kteří přechází ze základní školy na různé typy středních škol.

Užívání drog mezi adolescenty na Znojemsku je velmi značné, čemuž jsem se věnoval ve své bakalářské práci, na kterou tímto částečně navážu. V bakalářské práci jsem pracoval s obdobným výzkumným souborem adolescentů, kteří byli stejné věkové kategorie, jen nebylo rozlišováno mezi mírou užívání u adolescentů z tradiční rodiny nebo adolescentů žijících v určitém druhu institucionální péče. Z výroční zprávy o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2015 vyplývá, že studentů ve věku 16-ti let alespoň jednou zkusilo užít nelegální drogu celých 37,4 % z celkového počtu těchto adolescentů v České

republice. Výsledkem mého výzkumu bakalářské práce bylo zjištěno, že v prvním ročníku středního vzdělání již mělo zkušenost s užíváním nelegálních drog 55 % žáků z výzkumného souboru. Z výsledků je tedy patrný značný nárůst adolescentů experimentujících s drogami v tomto regionu oproti celorepublikovému průměru. Proč je toto procento v regionu tak velké bylo již z části řečeno výše, ale příčin je zajisté mnohem více. Proto jsem se rozhodl pracovat s adolescenty právě v tomto regionu a zjišťovat míru vnímané vlastní účinnosti, která je důležitou součástí osobnosti pro kvalitní život jedince v případě vysoké míry této sebeúčinnosti a v případě její nízké míry možným katalyzátorem rizikového chování. Základní soubor pro výběr adolescentů žijících v tradičních rodinách jsou adolescenti navštěvující poslední ročníky základních škol na okrese Znojmo. U základního souboru nelze přesně stanovit, jakou má velikost. Na okrese Znojmo se nachází 32 základních škol, které mají deváté poslední ročníky. Tato informace je volně dostupná na internetových stránkách Jihomoravského kraje v sekci Portál o školství. Zde již však nelze odhadnout kolik mají v současnosti tříd a v jakém počtu žáků jsou třídy obsazeny, neboť tato školská zařízení nezveřejňují. Pro potřeby výzkumu není důležité, jakou podobu má rodina, zda je úplná, neúplná, popřípadě jiného typu. V daném případě se jedná o prostředí, která každá z těchto rodin zajišťuje a z daného důvodu mezi těmito nedělám ve své práci rozdíl. Všechny typy těchto rodin zahrnuji pod název tradiční rodina.

Základním souborem adolescentů žijících v institucionální péči jsou všichni adolescenti navštěvující poslední ročník základní školy na okrese Znojmo a žijící v dětském domově nebo v dětském domově se školou. Zde se základní soubor skládá ze sedmi dětských domovů, kdy zde nelze odhadnout, v jakém počtu mají adolescenty navštěvující poslední ročník základního vzdělání. Jedná se o dětské domovy ve Znojmě, a to Dětský domov na ul. Hakenova ve Znojmě, Dětský domov Na Návrší ve Znojmě a Rodinná skupina při dětském domově na ul. Krylova ve Znojmě. Tyto tři dětské domovy spadají pod jednu správu města Znojma, ale fungují jako samostatné jednotky. Dalším zařízením pro institucionální péči je Soukromý výchovný ústav v Jiřicích u Miroslavi a Dětský domov se školou v Moravském Krumlově. Do základního souboru jsem dále zařadil dva dětské domovy, které se sice nacházejí již na jiném okrese, ale svojí polohou se nacházejí v blízké vzdálenosti města Znojmo. Jedná se o Dětský domov Hrotovice a Dětský domov Ivančice.

Výzkumný vzorek byl ze základního vybrán metodou vícestupňového náhodného výběru. Výběr byl proveden losováním, kdy byly vylosovány 4 základní školy. Losování bylo provedeno tak, že každá škola byla zapsána na kousek papírku a vložena do nádoby, tak

aby nebylo vidět, jaká škola je na papírku napsána. Losováním byly vybrány tyto školy: Základní škola Prokopa Diviše Znojmo; Základní škola Tasovice na okrese Znojmo; Základní škola Václavské náměstí, Znojmo; Základní škola Prosiměřice na okrese Znojmo. U každé z těchto vylosovaných škol bylo pracováno s posledním ročníkem základního vzdělání. V případě ZŠ Prokopa Diviše se jednalo o tři třídy, které čítaly dohromady 62 žáků. V případě ZŠ Tasovice bylo pracováno se dvěma třídami posledního ročníku, které čítaly 43 žáků. V případě ZŠ Václavské náměstí bylo pracováno se třemi třídami posledního ročníku, které čítaly 51 žáků. V případě ZŠ Prosiměřice bylo pracováno se dvěma třídami posledního ročníku, které čítaly 40 žáků. Celkový počet adolescentů žijících v úplných rodinách je tedy 196 účastníků výzkumu. Z celkového počtu účastníků výzkumu z tradičních rodin bylo 84 účastníků pohlaví mužského a 112 pohlaví ženského.

Dále byly vylosovány čtyři domovy dětí s ústavní péčí, kde byly vybráni všichni žáci v posledním ročníku základního vzdělání, kteří odpovídali požadavkům výzkumného vzorku. Výše uvedenou metodou byly vylosovány všechny tři uvedené dětské domovy ve Znojmě a Dětský domov se školou v Moravském Krumlově. V dětském domově se školou v Moravském Krumlově bylo 9 adolescentů splňujících požadavky výzkumného souboru, se kterými bylo pracováno. Dětský domov na ul. Hakenova ve Znojmě čítal 8 adolescentů, Dětský domov Na Návrší ve Znojmě čítal 11 adolescentů a Rodinná skupina při dětském domově na ul. Krylova ve Znojmě čítala 2 adolescenty. Celkový počet adolescentů žijících v dětském domově je tedy 30 účastníků výzkumu.

Z celkového počtu účastníků výzkumu žijících v dětském domově bylo 17 účastníků pohlaví mužského a 13 pohlaví ženského. Zvolenou technikou získání výzkumného vzorku bude zajištěna jeho reprezentativnost zobecnitelná na základní soubor.

Tab. 1. Četnost jednotlivých kategorií výzkumného souboru

	Institucionální péče	Tradiční rodina
Chlapci	17	84
Dívky	13	112
Celkem	30	196

5.5 Sběr a zpracování dat

Sběr dat pro výzkum diplomové práce probíhal v období od měsíce prosince roku 2016 do začátku měsíce března roku 2017. Jak již bylo řečeno výše, využil jsem standardizovaný dotazník s názvem Children's Self-Efficacy Scale (Bandura, 2006). Tento jsem volně přeložil a vytiskl na běžný kancelářský papír. V úvodu dotazníku jsem se krátce představil a ujistil účastníka výzkumu, že dotazník je zcela anonymní. V první části dotazníku jsem zjišťoval příslušnost k pohlaví a zda účastník žije v tradiční rodině, nebo v některém z uvedených druhů institucionální péče. V druhé části dotazníku jsem již předložil volně přeložený test vnímané vlastní účinnosti. Tento test po vyřazení poslední části čítal 51 položek, které musel každý zodpovědět. Již po vypracování a vytištění finální verze dotazníku jsem mě z tohoto pocit, že je velmi obsáhlý a náročný a mohly by se objevit potíže při vyplňování dotazníků samotnými adolescenty.

Po vylosování zařízení, které jsem měl navštívit, abych zde výzkum provedl, jsem jako první zvolil Dětský domov Na Návrší ve Znojmě, kde jsem se setkal s ředitelkou tohoto domova paní Mgr. Anitou Tučkovou. Při domluvě podrobností ohledně provedení výzkumu se naplnily moje obavy ohledně náročnosti dotazníku, kdy sama ředitelka ústavu pochybovala o schopnostech adolescentů vyplnit pravdivě a soustředěně celý dotazník. Z daného důvodu jsem byl nucen přistoupit k přehodnocení sběru dat, kdy bych rozdal dotazníky do mnou vylosovaných zařízení a zde by byl dotazník vyplněn účastníky výzkumu s vyučujícím nebo vychovatelem.

Veškeré instituce, které byly vylosovány do výzkumu, jsem požádal, zda bych v rámci mého dotazníkového šetření mohl být osobně přítomen vyplňování dotazníku adolescenty. Připravil jsem krátký workshop, kdy jsem s účastníky pracoval na vyplnění dotazníku a dále z pohledu policejní praxe upozornil na rizikové situace, do kterých se mohou dostat, k čemuž jsem zvolil metodu dramatické hry. Naštěstí všichni vedoucí pracovníci na již zmíněných institucích souhlasili. Tento workshop jsem rozvrhnul tak, aby zabíral jednu vyučovací hodinu ve školském zařízení a stejný časový fond při práci v dětském domově. Workshop začínal tak, že jsem přišel do místnosti, krátce jsem se představil. Následovalo seznámení účastníku s dotazníkem a vysvětlení, jak s tímto pracovat a vyplňovat jej. Dále jsem účastníky požádal, aby dotazník vyplnili pouze na úvodní stránce a na druhé straně do otázky č. 29, která je poslední na druhé strany straně listu. Vyplňování účastníkům trvalo přibližně 15 minut. Po dobu vyplňování jsem byl přítomen a zodpovídal položené dotazy, které se téměř vždy týkaly otázky č. 6, kde neznali význam algebry, a otázky č. 12, kde

neznali význam sociologických studií. Po vyplnění této části jsem účastníky posadil na židličky, které jsme společně rozestavily do kruhu. V této části workshopu jsem nejprve diskutoval s účastníky o tom, zda byli někdy pobízeni někým k tomu, aby užíli návykovou látku, popřípadě zda se třeba setkali s dealerem drog. Zde jsem krátce upozornil na rizika spojená s užíváním návykových látek a snažil se nastínit možnosti komunikace a úniku od těchto lidí. Na toto následovala mnou připravená dramatická hra, kdy jsem vysvětlil účastníkům, že budu hrát dealera nelegálních látek a účastníci hry budou reagovat na mou osobu tak, aby efektivně odmítnuli nabízený artikl, popřípadě zvolili variantu úniku. Pro tuto hru jsem vybral 2-4 dobrovolníky, kteří měli zájem se hry zúčastnit. V tu chvíli jsem opustil místnost, abych se připravil. Zde jsem využil stereotypu dealera amerického filmu 20. století, kdy jsem si obléknul o dvě čísla větší mikinu, na krk jsem si zavěsil velký ozdobný řetěz, na hlavu jsem si nasadil tzv. kšiltovku s rovným kšiltem, lehce pootočeným do boku, a na oči jsem si nasadil kulaté brýle. S tímto kostýmem jsem se vrátil zpět do místnosti s účastníky výzkumu a hráli jsme různé situace. Samotná dramatická hra i můj výkon měly velký úspěch. Zde bych si dovolil krátkou poznámku, že se mi nesmazatelně vtisky do paměti výrazy přítomných kantorů a vychovatelů, když jsem se v kostýmu objevil v místnosti. Po ukončení jsem účastníky vyzval k uklizení místnosti a vrácení židliček zpět na místo a vyplnění druhé části dotazníku tedy otázek č. 30 - 51. Na konci stanoveného času jsem si dotazníky vysbíral, poděkoval za spolupráci a v jednom případě si vysloužil aplaus účastníku.

Tento workshop jsem praktikoval ve všech vylosovaných zařízeních vyjma jediného, a to v rodinné skupině při dětském domově Hakenova ve Znojmě na ul. Krylova ve Znojmě, která čítala 2 adolescenty. Zde byly dotazníky předány vychovatelce, která je společně s adolescenty vyplnila a následně mi tyto předala.

K dotazníkům bych uvedl, že všechny byly vyplněny správně a bylo tak možno je ve výzkumu použít všechny. V ojedinělých případech bylo v dotazníku něco namalováno, popřípadě dopsáno, kdy však toto na využití daného dotazníku pro výzkum nemělo žádný vliv.

Pro zpracování získaných dat z dotazníků byl použit program OpenOffice Calc 4.2.1 (tabulkový editor). Ke zjištění míry vnímané osobní účinnosti u výzkumné skupiny adolescentů bylo využito popisné statistické metody (aritmetický průměr, rozptyl, směrodatná odchylka). Průměr vychází z bodového hodnocení dotazníků. Odpovědi jsou zaznamenávány na deseti-stupňové škále od nuly do deseti. Čím vyšší je dosažená

průměrná hodnota, tím vyšší je míra vnímané osobní účinnosti u výzkumného vzorku adolescentů. Pro výpočet statistických metod byl použit program STATISTICA 12 od firmy StatSoft, který je volně dostupný na internetových stránkách firmy v časově omezené verzi. Pro testování hypotéz jsou využity statistické metody určené na základě proměnných. Výsledky jsou zpracovány do tabulek a grafů.

6 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT

V této kapitole se budu zabývat výsledky dotazníkového šetření, které jsem provedl standardizovaným dotazníkem Children's Self-Efficacy Scale (Bandura, 2006). Zjištěné výsledky budou presentovány formou popisů, tabulek a grafů.

Výzkumná otázka 1

Existují rozdíly ve vnímané vlastní účinnosti mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v ústavní výchově?

Hypotéza

H_1 Předpokládám, že existuje rozdíl v míře vnímané vlastní účinnosti u adolescentů žijících v tradiční rodině a adolescentů žijících v institucionální péči.

Pro testování hypotézy byl využit Studentův t-test a to na základě stanovených proměnných (metrická, nominální).

Statistické hypotézy:

H_0 V míře vnímané vlastní účinnosti neexistuje rozdíl mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči.

H_A V míře vnímané vlastní účinnosti existuje rozdíl mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči.

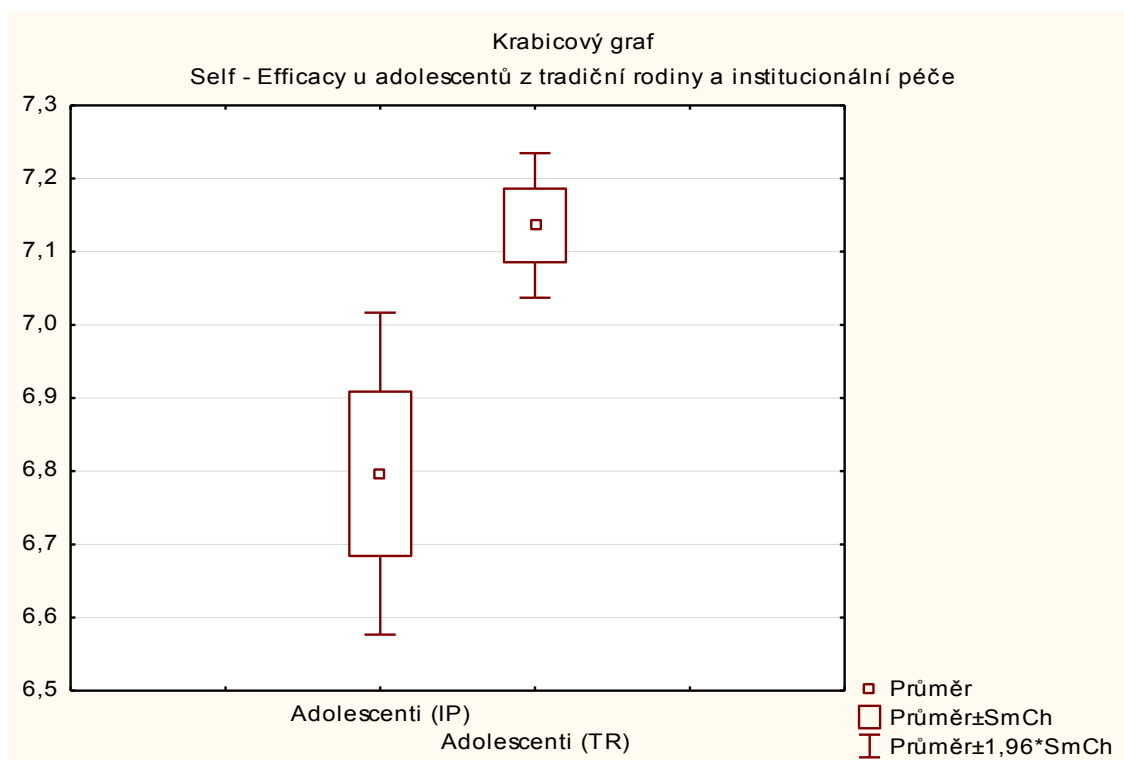
Tab. 2. Tabulka výsledných hodnot t-testu v celkové míře vnímané vlastní účinnosti

	Průměr (IP)	Průměr (TR)	Směrodatná odchylka (IP)	Směrodatná odchylka (TR)	p
Celková míra Self – Efficacy	6,8	7,135	0,614	0,705	0,013

Adolescenti žijící v určitém zařízení institucionální péče vykazují statisticky významně nižší míru vnímané vlastní účinnosti, než adolescenti z tradičních rodin.

Na základě dosažených výsledků bylo zjištěno, že existují statisticky významné rozdíly vnímané vlastní účinnosti mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči ($p = 0,013$; $p < 0,05$). Z daného důvodu odmítám nulovou hypotézu H_0 a přijímám alternativní hypotézu H_A .

H_A V míře vnímané vlastní účinnosti, existuje rozdíl mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči.

Graf 1. Krabicový graf výsledných hodnot vnímané vlastní účinnosti u adolescentů z tradičních rodin a z institucionální péče.

Graf č.1 znázorňuje výsledky dosažené adolescenty žijícími v tradiční rodině a v institucionální péči, kdy lze vidět, že průměrné hodnoty se od sebe liší. Používaný dotazník na vnímané vlastní účinnosti, kde ve volené škále hodnot odpovídají jednoty desítkám procent u dotazníku originálního pod názvem Children's Self-Efficacy Scale (Bandura, 2006), vypovídá o tom, že adolescenti žijící v tradiční rodině v průměru dosahují hodnoty 71,35% vnímané vlastní účinnosti. Adolescenti žijící v institucionální péči dosahují hodnoty 67,96% vnímané vlastní účinnosti. Závěrem tedy můžu konstatovat, že adolescenti žijící v tradiční rodině dosahují vyšší míry vnímané vlastní účinnosti, než adolescenti žijící v institucionální péči.

Výzkumná otázka 2

Dosahují adolescenti žijící v institucionální péči lepších výsledků, než adolescenti žijící v tradiční rodině v některé z osmi oblastí vnímané vlastní účinnosti?

K vyhodnocení této výzkumné otázky byla využita popisná statistická metoda.

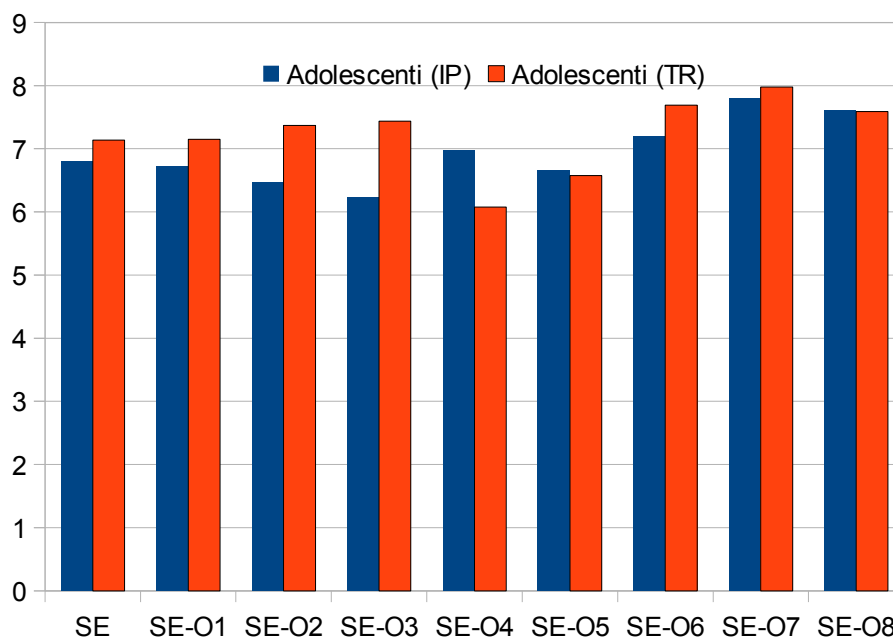
Tab. 3. Tabulka výsledných průměrných hodnot celkové míry vnímané vlastní účinnosti a jejich oblastí

Self – Efficacy	Průměr (IP)	Průměr (TR)	Směrodatná odchylka (IP)	Směrodatná odchylka (TR)
Oblast získávání sociálních možností	6,725	7,149	1,559	1,462
Oblast dosažení akademického vzdělání	6,466	7,371	1,075	1,090
Oblast autoregulace v učení	6,224	7,436	1,397	1,141
Oblast volno-časových aktivit	6,976	6,079	0,923	1,061
Oblast seberegulace	6,666	6,577	0,933	1,181
Oblast naplnění očekávání druhých	7,200	7,640	1,902	1,243
Oblast sociální	7,800	7,978	1,792	1,452
Oblast sebeprosazení (asertivita)	7,600	7,589	1,712	1,359

Podle zjištěných výsledků lze konstatovat, že adolescenti žijící v institucionální péči dosahují statisticky významně vyšší hodnoty vnímané vlastní účinnosti v oblasti volnočasových aktivit než adolescenti žijící v tradiční rodině, kde dosahují vyšších hodnot o téměř 9%. Této oblasti se samostatně věnuje výzkumná otázka č. 3.5. Adolescenti žijící v institucionální péči dále dosáhli o nepatrně vyšší míry vnímané vlastní účinnosti, než adolescenti z tradičních rodin v oblasti seberegulace. V této oblasti adolescenti z institucionální péče dosahovali v průměru o 0,9% vyšší míry vnímané vlastní účinnosti, než adolescenti z tradičních rodin. Dále adolescenti z institucionální péče dosahovali o nepatrně vyšší míry vnímané vlastní účinnosti, než adolescenti z tradičních rodin v oblasti sebeprosazení neboli asertivity. V této oblasti adolescenti z institucionální péče dosahovali v průměru o 0,1% vyšší míry vnímané vlastní účinnosti, než adolescenti z tradičních rodin. U posledních dvou jmenovaných oblastí se jedná o velmi nízké rozdíly mezi výsledky skupin adolescentů a z celkového pohledu jsou tak statisticky zanedbatelné.

Můžeme tedy konstatovat, že adolescenti žijící v institucionální péči dosahují lepších výsledků, než adolescenti žijící v tradiční rodině v jedné oblasti vnímané vlastní účinnosti a to v oblasti volnočasových a mimoškolních aktivit.

Je potřeba zmínit, že adolescenti žijící v tradičních rodinách dosahují významně vyšší míry vnímané vlastní účinnosti v oblastech dosažení akademického vzdělání a autoregulace v učení. Toto tvrzení šlo částečně předvídat na základě výsledků u hypotézy $H_{3.2}$, kde dosahovali adolescenti žijící v tradiční rodině vyšší míry vnímané vlastní účinnosti v oblastech seberegulace a autoregulace v učení. Oblasti akademického vzdělání se samostatně věnuje výzkumná otázka č. 3.4.

Graf 2. Grafické srovnání průměrných hodnot míry vnímané vlastní účinnosti

Uvedený graf představuje grafické znázornění průměrných hodnot vnímané vlastní účinnosti u adolescentů žijících v institucionální péči a adolescentů žijících v tradičních rodinách, kdy SE označuje celkovou míru Self-Efficacy (vnímané vlastní účinnosti), SE-O1 míru vnímané vlastní účinnosti v oblasti získávání sociálních možností, SE-O2 míru vnímané vlastní účinnosti v oblasti dosažení akademického vzdělání, SE-O3 míru vnímané vlastní účinnosti v oblasti autoregulace učení, SE-O4 míru vnímané vlastní účinnosti v oblasti volno-časových aktivit, SE-O5 míru vnímané vlastní účinnosti v oblasti seberegulace, SE-O6 míru vnímané vlastní účinnosti v oblasti naplnění očekávání druhých, SE-O7 míru vnímané vlastní účinnosti v sociální oblasti, SE-O8 míru vnímané vlastní účinnosti v oblasti sebeprosazení.

Výzkumná otázka 3

Existují rozdíly v různých oblastech vnímané vlastní účinnosti u adolescentů z tradičních rodin a adolescentů žijících v institucionální péči?

Výzkumná otázka 3.1

Existuje rozdíl v míře vnímané vlastní účinnosti v sociální oblasti a oblasti získávání sociálních možností u adolescentů z tradičních rodin a adolescentů žijících v institucionální péči?

H_{3.1} Předpokládám, že existuje rozdíl v míře vnímané vlastní účinnosti v sociální oblasti a oblasti získávání sociálních možností u adolescentů žijících v tradiční rodině a u adolescentů žijících v institucionální péči.

Pro testování hypotézy byl využit Studentův t-test a to na základě stanovených proměnných (metrická, nominální).

Statistické hypotézy:

H₀ V míře vnímané vlastní účinnosti v sociální oblasti a oblasti získávání sociálních možností neexistuje rozdíl mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči.

H_A V míře vnímané vlastní účinnosti v sociální oblasti a oblasti získávání sociálních možností existuje rozdíl mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči.

Tab. 4. Tabulka výsledných hodnot t-testu v celkové míře vnímané vlastní účinnosti v oblastech získání sociálních možností a v sociální oblasti

	Průměr (IP)	Průměr (TR)	Směrodatná odchylka (IP)	Směrodatná odchylka (TR)	p
Self-Efficacy v sociální oblasti a v oblasti získávání sociálních možností	7,264	7,566	1,299	1,214	0,210

Adolescenti žijící v určitém zařízení institucionální péče nevykazují statisticky významné rozdíly v míře vnímané vlastní účinnosti v sociální oblasti a oblasti získávání sociálních možností, než adolescenti z tradičních rodin. Na základě dosažených výsledků bylo zjištěno, že neexistují statisticky významné rozdíly vnímané vlastní účinnosti v oblastech získávání sociálních možností a v sociální oblasti mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči ($p = 0,21$; $p > 0,05$). Z daného důvodu přijímám nulovou hypotézu H_0 a odmítám alternativní hypotézu H_A .

H₀ V míře vnímané vlastní účinnosti v sociální oblasti a oblasti získávání sociálních možností neexistuje rozdíl mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími

v institucionální péči.

Pokud výsledné průměry převedu do procentuálních výsledků, získávám výsledek míry vnímané vlastní účinnosti v sociální oblasti a v oblasti získávání sociálních možností v hodnotě 72,64% u adolescentů v institucionální péči a 75,66% u adolescentů žijících v tradiční rodině. Závěrem tedy můžu konstatovat, že u adolescentů žijících v tradiční rodině a adolescentů žijících v institucionální péči není rozdíl v míře vnímané osobní účinnosti v oblasti získávání sociálních možností a v sociální oblasti.

Výzkumná otázka 3.2

Existují rozdíly v míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti seberegulace a v oblasti autoregulace v učení u adolescentů z tradičních rodin a adolescentů žijících v institucionální péči?

H_{3.2} Předpokládám, že existuje rozdíl v míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti seberegulace a v oblasti autoregulace v učení u adolescentů žijících v tradiční rodině a adolescentů žijících v institucionální péči.

Pro testování hypotézy byl využit Studentův t-test a to na základě stanovených proměnných (metrická, nominální).

Statistické hypotézy:

H₀ V míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti seberegulace a v oblasti autoregulace v učení neexistuje rozdíl mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči.

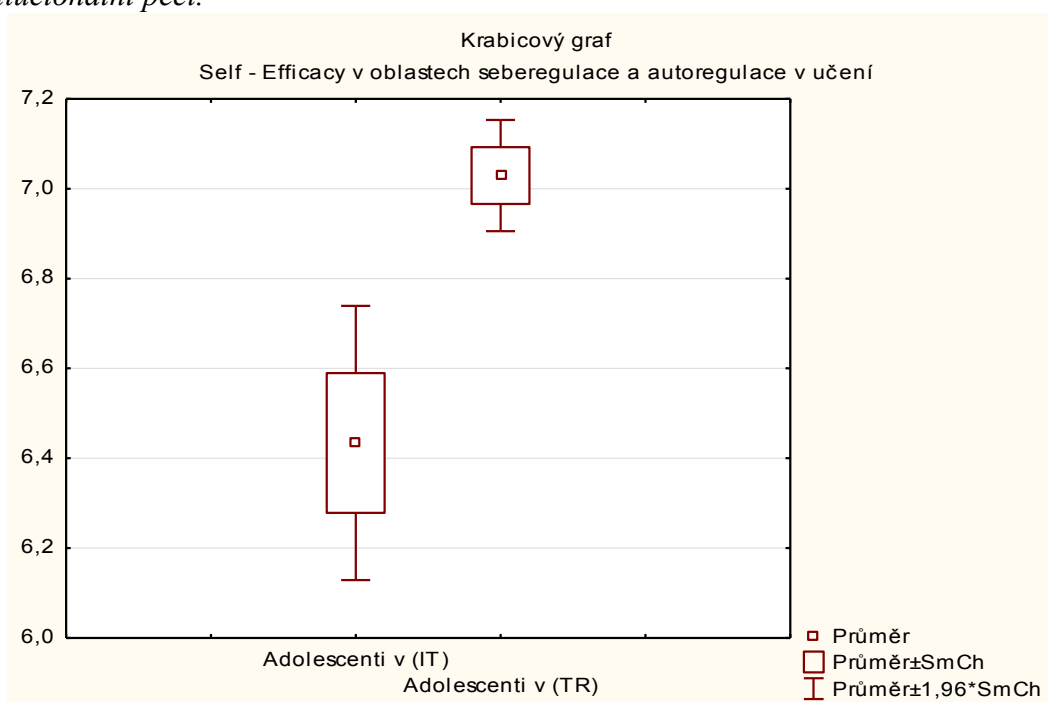
H_A V míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti seberegulace a v oblasti autoregulace v učení existuje rozdíl mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči.

Tab. 5. Tabulka výsledných hodnot t-testu v celkové míře vnímané vlastní účinnosti v oblastech seberegulace a autoregulace v učení

	Průměr (IP)	Průměr (TR)	Směrodatná odchylka (IP)	Směrodatná odchylka (TR)	p
Self-Efficacy v oblastech seberegulace a autoregulace v učení	6,434	7,029	0,853	0,882	0,0006

Adolescenti žijící v určitém zařízení institucionální péče vykazují statisticky významně nižší míru vnímané vlastní účinnosti v oblastech seberegulace a autoregulace učení, než adolescenti z tradičních rodin. Na základě dosažených výsledků bylo zjištěno, že existují statisticky významné rozdíly vnímané vlastní účinnosti v oblastech autoregulace v učení a seberegulace mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči ($p = 0,0006$; $p < 0,05$). Z daného důvodu odmítám nulovou hypotézu H_0 a přijímám alternativní hypotézu H_A .

H_A V míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti seberegulace a v oblasti autoregulace v učení, existuje rozdíl mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči.

Graf 3. Krabicový graf výsledných hodnot vnímané vlastní účinnosti v oblastech seberegulace a autoregulace v učení

Graf č.3 znázorňuje výsledky dosažených adolescenty žijícími v tradiční rodině a v institucionální péči, kdy lze vidět, že průměrné hodnoty se od sebe velmi významně liší. Adolescenti žijící v tradiční rodině v průměru dosahují hodnoty 70,29% a adolescenti žijící v institucionální péči dosahují hodnoty 64,34% vnímané vlastní účinnosti v oblastech seberegulace a autoregulace v učení. Závěrem tedy můžu konstatovat, že adolescenti žijící v tradiční rodině dosahují vyšší míry vnímané vlastní účinnosti v oblastech autoregulace v učení a seberegulace, než adolescenti žijící v institucionální péči.

Výzkumná otázka 3.3

Existují rozdíly v míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti naplnění očekávání druhých a v oblasti sebeprosazení u adolescentů z tradičních rodin a adolescentů žijících v institucionální péči?

H_{3.3} Předpokládám, že existuje rozdíl v míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti naplnění očekávání druhých a v oblasti sebeprosazení u adolescentů žijících v tradiční rodině a adolescentů žijících v institucionální péči.

Pro testování hypotézy byl využit Studentův t-test a to na základě stanovených proměnných (metrická, nominální).

Statistické hypotézy:

H₀ V míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti naplnění očekávání druhých a oblasti sebeprosazení neexistuje rozdíl mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči.

H_A V míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti naplnění očekávání druhých a oblasti sebeprosazení existuje rozdíl mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči.

Tab. 6. Tabulka výsledných hodnot *t*-testu v celkové míře vnímané vlastní účinnosti v oblastech sebeprosazení a naplnění očekávání druhých

	Průměr (IP)	Průměr (TR)	Směrodatná odchylka (IP)	Směrodatná odchylka (TR)	p
Self-Efficacy v oblastech sebeprosazení a naplnění očekávání druhých	7,402	7,621	1,270	1,132	0,332

Adolescenti žijící v určitém zařízení institucionální péče nevykazují statisticky významné rozdíly v míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti naplnění očekávání druhých a oblasti sebeprosazení, než adolescenti z tradičních rodin. Na základě získaných výsledku bylo zjištěno, že neexistují statisticky významné rozdíly vnímané vlastní účinnosti v oblastech sebeprosazení a v naplnění očekávání druhých adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči ($p = 0,33$; $p > 0,05$). Z daného důvodu přijímám nulovou hypotézu H_0 a odmítám alternativní hypotézu H_A .

H_0 V míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti naplnění očekávání druhých a v oblasti sebeprosazení neexistuje rozdíl mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči.

Pokud výsledné průměry převedu do procentuálních výsledku, získávám výsledek míry vnímané vlastní účinnosti v oblastech sebeprosazení a v naplnění očekávání druhých v hodnotě 74,02% u adolescentů v institucionální péči a 76,62% u adolescentů žijících v tradiční rodině. Závěrem tedy můžu konstatovat, že u adolescentů žijících v tradiční rodině a adolescentů žijících v institucionální péči, není rozdíl v míře vnímané osobní účinnosti v uvedených oblastech.

Výzkumná otázka 3.4

Existuje rozdíl mezi mírou vnímané vlastní účinnosti v oblasti dosažení akademického vzdělání u adolescentů z tradičních rodin a adolescentů žijících v institucionální péči?

$H_{3,4}$ Předpokládám, že existuje rozdíl v míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti dosažení akademického vzdělání u adolescentů žijících v tradiční rodině a adolescentů žijících v institucionální péči.

Pro testování hypotézy byl využit Studentův t-test a to na základě stanovených proměnných (metrická, nominální).

Statistické hypotézy:

H_0 V míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti dosažení akademického vzdělání neexistuje rozdíl mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči.

H_A V míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti dosažení akademického vzdělání existuje rozdíl mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči.

Tab. 7. Tabulka výsledných hodnot t-testu v celkové míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti dosažení akademického vzdělání

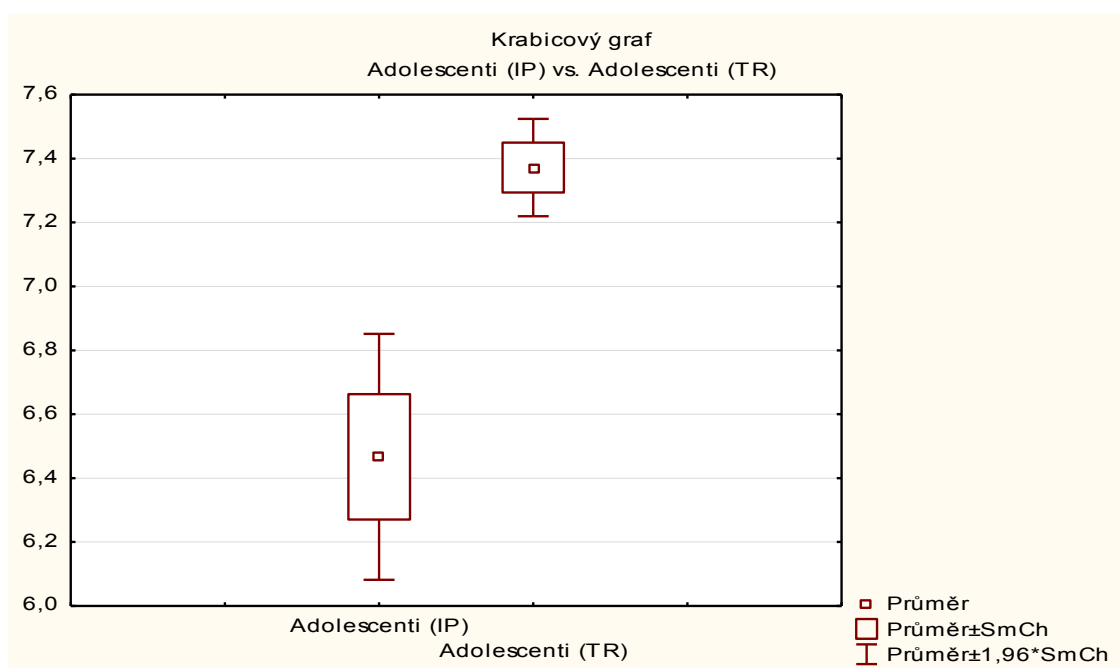
	Průměr (IP)	Průměr (TR)	Směrodatná odchylka (IP)	Směrodatná odchylka (TR)	p
Self-Efficacy v oblasti dosažení akademického vzdělání	6,467	7,372	1,075	1,091	0,000033

Adolescenti žijící v určitém zařízení institucionální péče vykazují statisticky významně nižší míru vnímané vlastní účinnosti v oblasti dosažení akademického vzdělání, než adolescenti z tradičních rodin. Podle dosažených výsledků bylo zjištěno, že existují statisticky významné rozdíly vnímané vlastní účinnosti v oblasti dosažení akademického vzdělání mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijící v institucionální péči ($p=0,000033$; $p<0,05$). Z daného důvodu odmítám nulovou hypotézu H_0 a přijímám alternativní hypotézu H_A .

H_A V míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti dosažení akademického vzdělání existuje rozdíl mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči.

Pokud výsledné průměry převedu do procentuálních výsledku, získávám výsledek míry vnímané vlastní účinnosti v oblasti dosažení akademického vzdělání v hodnotě 64,7% u

adolescentů v institucionální péči a 73,7% u adolescentů žijících v tradiční rodině. Závěrem tedy můžu konstatovat, že adolescenti žijící v tradiční rodině dosahují významně vyšší míry vnímané vlastní účinnosti v oblasti dosažení akademického vzdělání než adolescenti žijící v institucionální péči. Tento rozdíl dosahuje téměř 9% rozdílu průměrné míry vnímané vlastní účinnosti u sledovaných skupin výzkumného souboru v této oblasti.

Graf 4. Krabicový graf výsledných hodnot vnímané vlastní účinnosti v oblasti dosažení akademického vzdělání

Graf č. 4 graficky vyznačuje významné statistické rozdíly mezi uvedenými skupinami adolescentů ve vnímané vlastní účinnosti v oblasti dosažení akademického vzdělání.

Výzkumná otázka 3.5

Existují rozdíly v míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti volno-časových aktivit mezi adolescenty z tradičních rodin a adolescenty žijícími v institucionální péči?

H_{3.5} Předpokládám, že existuje rozdíl v míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti volno-časových aktivit u adolescentů žijících v tradiční rodině a adolescentů žijících v institucionální péči.

Pro testování hypotézy byl využit Studentův t-test a to na základě stanovených proměnných (metrická, nominální).

Statistické hypotézy:

H_0 V míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti volno-časových aktivit neexistuje rozdíl mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči.

H_A V míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti volno-časových aktivit existuje rozdíl mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči.

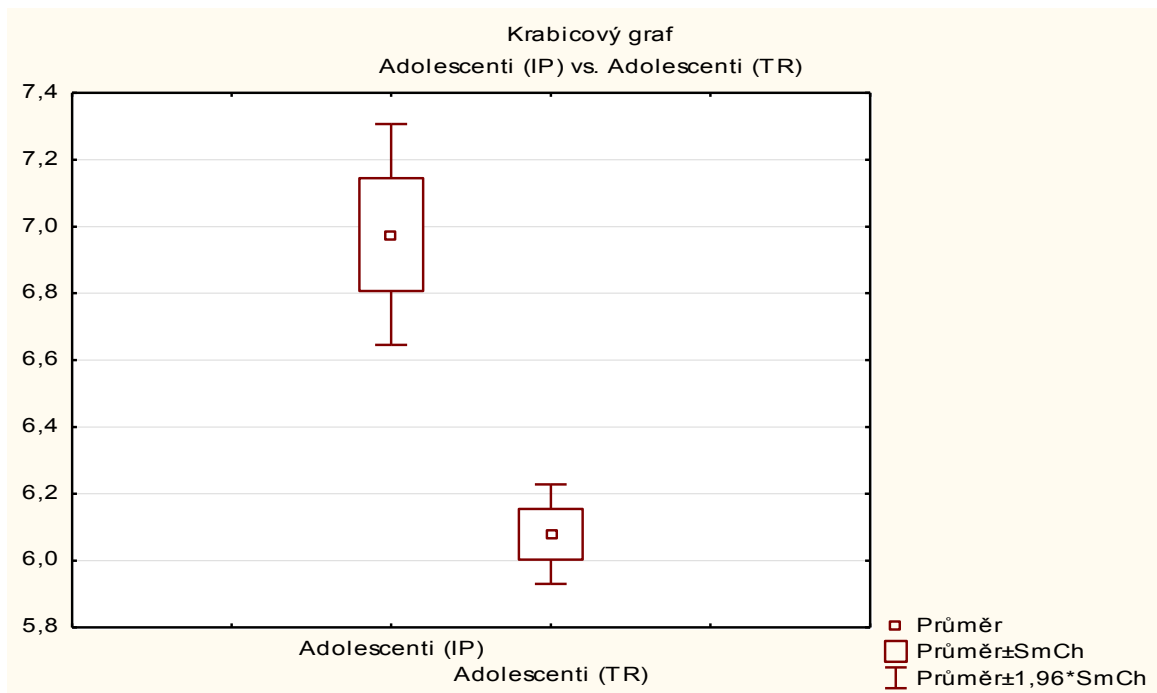
Tab. 8. Tabulka výsledných hodnot *t*-testu v celkové míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti volno – časových aktivit

	Průměr (IP)	Průměr (TR)	Směrodatná odchylka (IP)	Směrodatná odchylka (TR)	p
Self-Efficacy v oblasti volno-časových aktivit	6,976	6,079	0,923	1,061	0,000018

Adolescenti žijící v určitém zařízení institucionální péče vykazují statisticky významně vyšší míru vnímané vlastní účinnosti v oblasti volno-časových aktivit než adolescenti z tradičních rodin. Podle dosažených výsledků bylo zjištěno, že existují statisticky významné rozdíly vnímané vlastní účinnosti v oblasti volno-časových aktivit mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči ($p = 0,000018$; $p < 0,05$). Z daného důvodu odmítám nulovou hypotézu H_0 a přijímám alternativní hypotézu H_A .

H_A V míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti volno-časových aktivit existuje rozdíl mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v institucionální péči.

Pokud výsledné průměry převedu do procentuálních výsledků, získávám výsledek míry vnímané vlastní účinnosti v oblasti volno-časových aktivit v hodnotě 69,98% u adolescentů v institucionální péči a 60,08% u adolescentů žijících v tradiční rodině. Závěrem tedy můžu konstatovat, že adolescenti žijících v tradiční rodině dosahují významně nižší míry vnímané vlastní účinnosti v oblasti volno-časových aktivit než adolescenti žijící v institucionální péči. Tento rozdíl, dosahuje téměř 9% rozdílu průměrné míry vnímané vlastní účinnosti u sledovaných skupin výzkumného souboru v této oblasti.

Graf 5. Krabicový graf výsledných hodnot vnímané vlastní účinnosti v oblasti volno-časových aktivit

Graf č. 5 graficky vyznačuje významné statistické rozdíly mezi uvedenými skupinami adolescentů ve vnímané vlastní účinnosti v oblasti volno-časových aktivit.

Výzkumná otázka 4

Existují rozdíly v míře vnímané vlastní účinnosti mezi dívkami a chlapci, kteří žijí v institucionální péči dětského domova a mají tak stejné podmínky pro osobní rozvoj?

H₄ Předpokládám, že existuje rozdíl v míře vnímané vlastní účinnosti u chlapců a dívek žijících v dětském domově.

Pro testování hypotézy byl využit Studentův t-test a to na základě stanovených proměnných (metrická, nominální).

Statistické hypotézy:

H₀ V míře vnímané vlastní účinnosti neexistuje rozdíl mezi chlapci a dívkami žijícími v dětském domově.

H_A V míře vnímané vlastní účinnosti existuje rozdíl mezi chlapci a dívkami žijícími v dětském domově.

Tab. 9. Tabulka výsledných hodnot t-testu v celkové míře vnímané vlastní účinnosti u chlapců a dívek žijících v institucionální péči

	Průměr Chlapci	Průměr Dívky	Směrodatná odchylka Chlapci	Směrodatná odchylka Dívky	p
Celková míra Self – Efficacy	6,638	7,023	0,529	0,672	0,090

Podle zjištěných výsledků lze konstatovat, že neexistují statisticky významné rozdíly vnímané vlastní účinnosti u chlapců a dívek žijících v dětském domově ($p = 0,09$; $p > 0,05$). Z daného důvodu přijímám nulovou hypotézu H_0 a odmítám alternativní hypotézu H_A .

H_0 V míře vnímané vlastní účinnosti existuje rozdíl mezi chlapci a dívkami žijícími v dětském domově.

Pokud výsledné průměry převedu do procentuálních výsledků, získávám výsledek míry vnímané vlastní účinnosti v hodnotě 66,28% u chlapců v institucionální péči (dětském domově) a 70,02% u dívek žijících v dětském domově. Závěrem tedy můžu konstatovat, že u chlapců a dívek žijících v institucionální péči, není rozdíl v míře vnímané osobní účinnosti.

6.1 Shrnutí výsledků

Hlavním cílem výzkumu a celé práce bylo zjistit, zda jsou rozdíly mezi úrovní vnímané vlastní účinnosti mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v zařízení institucionální péče. Tomuto širokému tématu se věnovala **první výzkumná otázka**, která zjišťovala celkovou míru vnímané vlastní účinnosti u výzkumného souboru. Výsledkem byla průměrná hodnota, kterou dosahovali účastníci výzkumu v závislosti na tom, zda žijí v tradiční rodině, nebo v zařízení institucionální péče. Výzkumem bylo zjištěno, že adolescenti žijící v tradiční rodině dosahují statisticky vyšší hodnoty vnímané vlastní účinnosti než adolescenti, v našem případě, z dětských domovů. Tento výsledek byl stanoven na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ což je pravděpodobnost, že zamítneme nulovou hypotézu, ačkoliv ona platí, nebo nesprávně přijmeme nulovou hypotézu, ačkoliv neplatí. Pokud by byla zvolena hladina významnosti $\alpha = 0,01$, výsledek by byl opačný a potvrdila by se nulová hypotéza, neboť výsledek $p > 0,01$. Lze tedy konstatovat, že adolescenti z

tradičních rodin dosahují statisticky vyšší míry self-efficacy oproti adolescentům z dětského domova, ale výsledek není alarmující, neboť se jedná o rozdíl 3,4% rozdílu v testu. **Druhá výzkumná otázka** zjišťovala, zda adolescenti žijící v dětském domově dosahují významně lepších výsledků než adolescenti žijící v tradiční rodině v některé z osmi oblastí vnímané vlastní účinnosti. Bylo porovnáno všech osm výše uvedených oblastí ve zvoleném dotazníku. Výzkumem bylo zjištěno, že adolescenti dosahují vyšší hodnoty vnímané účinnosti než adolescenti žijící v tradičních rodinách v oblasti volno-časových a mimoškolní aktivit. V této oblasti dosahovali adolescenti žijící v dětském domově o téměř 9% vyšších výsledků. Můžeme tedy konstatovat, že adolescenti z dětských domovů mají vyšší víru ve schopnosti osvojit si a provádět sportovní a jiné dovednostní činnosti. Zde bych vložil vlastní poznatek, neboť při domlouvání termínu provedení workshopu spojeného s vyplňováním dotazníků byl velký problém z důvodu časové vytíženosti cílové skupiny, kdy tito adolescenti navštěvovali velký počet různých kroužků a kurzů. Této oblasti se samostatně věnuje výzkumná otázka č. 3.5. Adolescenti žijící v institucionální péči dále dosáhli lepších výsledků v oblastech seberegulace a sebeprosazení. V těchto oblastech však dosahovali lepších výsledků než adolescenti z tradičních rodin, v rozdílu průměrných hodnot nepřesahujících 1 %. Mohu konstatovat, že v těchto dvou oblastech nedosahují statisticky významně vyšší míry vnímané vlastní účinnosti. Je potřeba také zmínit, že adolescenti z dětských domovů dosahovali ve dvou oblastech výrazně nižší míry vnímané účinnosti než adolescenti z rodin tradičních. Jednalo se o oblast dosažení akademického vzdělání, kde adolescenti z tradičních rodin dosáhli o 9% vyšší míry vnímané účinnosti a o oblast autoregulace v učení, kde uvedení adolescenti dosáhli dokonce o více jak 12% vyšší míry vnímané účinnosti. Tyto dvě oblasti spolu pochopitelně velmi úzce souvisejí, neboť se obě věnují víře ve schopnosti přípravy na studium a samotnému studiu. Oblast dosažení akademického vzdělání se samostatně věnuje výzkumná otázka č. 3.4. Oblast autoregulace učení byla spojena ve výzkumné otázce 3.2 spolu s oblastí seberegulace, se kterou také velmi úzce souvisí. Ve spojené oblasti dosahovali adolescenti z tradičních rodin vyšší míry vnímané vlastní účinnosti, než adolescenti z institucionální péče. Tomuto výsledku se dále věnuje výzkumná otázka č. 3.2. S ohledem na vyšší míru vnímané vlastní účinnosti v oblasti volno-časových a mimoškolních aktivitách u adolescentů z dětských domovů a nižší míře ve výše uvedených oblastech bychom mohli polemizovat o rozvržení volného času těchto adolescentů. Můžeme si tedy položit otázku, zda tito adolescenti pro čas strávený koníčky a zájmovými kroužky mají čas na školní přípravu a studium. Na tuto otázku však tato práce neodpoví,

neboť není předmětem výzkumu. Toto téma by však bylo zajímavým námětem další výzkumné práce. **Třetí výzkumná otázka** zjišťovala, zda jsou rozdíly v různých oblastech vnímané osobní účinnosti mezi stanovenými skupinami účastníků výzkumu. Dotazník vnímané vlastní účinnosti, který byl použit pro výzkum se skládal z osmi samostatných částí a to: v získávání sociálních možností; v dosažení akademického vzdělání; v autoregulaci učení; ve volno-časových a mimoškolních aktivitách; v seberegulaci; v naplnění očekávání druhých; v sociální oblasti; v sebeprosazení. Těchto osm oblastí bylo redukováno na tři spojené oblasti, kdy byly spojeny vždy dvě oblasti navzájem příbuzné, nebo které spolu souvisejí, a na dvě samostatné oblasti. První spojenou oblast vytvořily oblasti vnímané vlastní účinnosti v získávání sociálních možností a v sociální oblasti. Těmto oblastem se věnuje **výzkumná otázka 3.1**. Výzkumem bylo zjištěno, že není rozdíl v míře vnímané účinnosti ve zvolených oblastech mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a adolescenty žijícími v dětském domově. Můžeme tedy konstatovat, že adolescenti uvedených výzkumných skupin mají stejnou míru vnímané účinnosti v oblastech, které se zaměřují na vzájemné mezilidské vztahy a získávání možností vytváření těchto vztahů. Druhou spojenou oblast vytvořily oblasti vnímané vlastní účinnosti v autoregulaci učení a v oblasti seberegulace. Těmto oblastem se věnuje **výzkumná otázka 3.2**. Výzkumem bylo zjištěno, že adolescenti žijící v tradiční rodině dosahují statisticky vyšší hodnoty vnímané vlastní účinnosti v oblasti seberegulace a v oblasti autoregulace v učení, než adolescenti z dětských domovů. Rozdíl mezi oběma skupinami dosáhl hodnoty téměř 6%. Zvolené oblasti se zaměřují na víru ve vlastní schopnosti v učení, organizaci a plnění si školních povinností a další aspekty studijního procesu. Dále se oblasti zaměřovaly na víru ve své schopnosti regulovat své chování a především odolávat pohnutkám k asociálnímu, nebo dokonce patologickému chování. Z uvedených výsledků by se mohlo zdát, že adolescenti z dětských domovů snáze podléhají rizikovému chování popřípadě nedosahují takových výsledků ve škole z důvodu absence přípravy na hodiny. Tyto tvrzení však nebyly předmětem zkoumání a jedná se čistě o domněnky. Výsledky uvedeného testu samozřejmě nelze brát jako dogma, neboť dosažená míra vlastní účinnosti 64,3% u těchto adolescentů je sama o sobě relativně vysoká. Třetí spojenou oblast vytvořily oblasti vnímané vlastní účinnosti v naplnění očekávání druhých a v oblasti sebeprosazení. Těmto oblastem se věnuje **výzkumná otázka 3.3**. Výzkumem bylo zjištěno, že není rozdíl v míře vnímané účinnosti ve zvolených oblastech mezi adolescenty žijícími v tradiční rodině a dolescenty žijícími v dětském domově. Můžeme tedy konstatovat, že adolescenti uvedených výzkumných skupin mají stejnou míru vnímané účinnosti v oblastech, které se zaměřují na

dosažení očekávané úrovně různých činností ze strany blízkých osob a ve schopnosti sebeprosazení a asertivního jednání. Čtvrtou oblast vytvořila oblast vnímané vlastní účinnosti akademickém vzdělání. Tato oblast byla zkoumána samostatně bez spojení s další oblastí. Této oblasti se věnuje **výzkumná otázka 3.4.** Výzkumem bylo zjištěno, že adolescenti žijící v tradiční rodině dosahují statisticky vyšší míry vnímané vlastní účinnosti v oblasti akademického vzdělání, než adolescenti z dětských domovů. Rozdíl mezi oběma skupinami dosáhl hodnoty téměř 9% rozdílu průměrných hodnot. Oblast akademického vzdělání v testu vnímané vlastní účinnosti se zaměřovala na schopnost učení se různým vědním oborům. Pátou oblast vytvořila oblast vnímané vlastní účinnosti ve volno-časových a mimoškolních aktivitách. Tato oblast byla zkoumána samostatně bez spojení s další oblastí. Této oblasti se věnuje **výzkumná otázka 3.5.** Výzkumem bylo zjištěno, že adolescenti žijící v tradiční rodině dosahují statisticky nižší míry vnímané vlastní účinnosti v oblasti volno-časových a mimoškolních aktivitách, nežli adolescenti z dětských domovů. Rozdíl mezi oběma skupinami dosáhl hodnoty téměř 9% rozdílu průměrných hodnot. Oblast v testu vnímané vlastní účinnosti se zaměřovala na schopnost osvojení si různých pohybových aktivit, ale i schopnost angažovat se v aktivitách, které se školou souvisí, ale probíhají mimo čas určený pro vyučování. Můžeme tedy konstatovat, že adolescenti z dětských domovů mají vyšší míru vnímané účinnosti v provádění sportovní a jiné dovednostní činnosti než adolescenti z tradičních rodin. **Čtvrtá výzkumná otázka** zjišťovala, zda adolescenti žijící v dětském domově dosahují stejné míry vnímané vlastní účinnosti v závislosti na pohlaví. Výzkumem bylo zjištěno, že není rozdíl v míře vnímané účinnosti mezi adolescenty žijícími v dětském domově v závislosti na pohlaví. Můžeme tedy konstatovat, že adolescenti žijící v dětském domově mají stejnou míru vnímané účinnosti. Zde bych si opět dovolil poznatek, který jsem získal terénní prací při provádění výzkumu, že toto tvrzení bylo předpokládatelné, neboť všichni žijí v téměř totožných nebo alespoň velmi podobných životních podmínkách.

ZÁVĚR

Diplomová práce se zaměřovala na míru vnímané vlastní účinnosti u adolescentů žijících v tradičních rodinách a v zařízení institucionální péče a porovnávala výsledky obou skupin mezi sebou. V teoretické části byly vymezeny pojmy, se kterými bylo pracováno. Ve všech kapitolách bylo pracováno s pojmem self-efficacy, tedy vnímaná vlastní účinnost, který byl stěžejním oblastí celého výzkumu i diplomové práce samotné.

V praktické části diplomové práce jsem pomocí kvantitativně orientovaného výzkumu analyzoval jednotlivá data, která jsem získal dotazníkovým šetřením. Došlo k zodpovězení předložených výzkumných otázek a k ověření popřípadě zamítnutí stanovených hypotéz.

Je nutné také konstatovat, že diplomová práce se úzce dotýká sociální pedagogiky, neboť samotná oblast vnímané vlastní účinnosti je velmi důležitou součástí každé osobnosti člověka a především ve stádiu vývoje člověka, ve kterém se nacházela cílová skupina, je velmi důležitým aspektem pro možnosti budoucího kvalitního života. Jak bylo řečeno, člověk v tomto období si volí cestu, kterou se bude v následujícím období ubírat, volí si oborové zaměření, připravuje se na zaměstnání a začíná si hledat partnera pro život a v těchto oblastech je pochopitelně nespornou výhodou vysoká míra vnímané osobní účinnosti. Lidé s vyšší mírou osobní účinnosti dosahují lepších výsledků a dosahují vyšších cílů, než lidé s nízkou mírou osobní účinnosti. Právě tato osobní účinnost je důležitá především pro adolescenty žijící v určitém typu institucionální péče. Pobyt v zařízení institucionální péče, pokud je dlouhodobějšího charakteru, je pro každého člověka určitým stigmatem, se kterým se musí vyrovnat a nese si jej celý život. Je tedy nasnadě, abychom přispěli jako společnost k maximální podpoře pro rozvoj vnímané osobní účinnosti, ale nejen této, ale celistvého harmonického rozvoje těchto dětí. Při tvorbě této práce jsem se setkal i s názorem, že si ty děti za to mohou samy, proto jak se chovaly, nebo co udělaly. Věřte mi, nemohou!!! Převážná část těchto dětí o rodiče přišla, nebo rodiče nejsou schopni sami výchovy z důvodů různých patologií, a nebo měly drobné výchovné nedostatky, se kterými se rodiče nebyly schopni vyrovnat. Toto je jen velmi chabý výčet různých životních příběhů, které jsem zaznamenal při tvorbě této práce. Otázkou tedy je, jakou měrou tyto děti přispěly k tomu, že rodiče jsou „feťáci“ nebo „alkoholici“, jakou měrou přispěli k tomu, že je rodiče nebyli schopni správně „vychovat“, nebo že zemřeli. Tyto děti se nachází v náročné životní situaci, do které se nedostali svým přičiněním, ale nesou veškeré důsledky. A nejen podle litery zákona má každé dítě nárok na celistvý harmonický rozvoj osobnosti po všech stránkách, ale i podle názoru člověka morálně a mravně

myslího. Zde si dovolím citovat německého psychologa Eriksona, který řekl, *„šťastné dítě, je dítě, jež přijde na tento svět s dobrými geny a milujícími rodiči a prarodiči, kteří jsou vůči němu vstřícní a s ohromným nadšením si jej užívají“* (Ericson in: Vávrová, Hrbáčková, Hladík, s.30, 2015).

Plně si uvědomuji, že výsledky lze jen těžce zobecnit na celou populaci české republiky, neboť výzkum byl prováděn pouze na okrese Znojmo a oblastí blízkých. Výsledky však mohou sloužit jako určité doporučení nebo podnět k rozvoji činností, které by přispěly k lepšímu rozvoji dětí v oblastech self-efficacy, ve kterých nedosahovaly takových výsledků, jako děti žijící v tradičních rodinách, ať už jsou to rodiny úplné či neúplné. Veškeré výsledky výzkumu, a to jak v jeho průběhu, tak ve výsledné fázi, byly konzultovány s pracovníky Oddělení sociální právní ochrany dětí ve Znojmě, kteří dle zákona provádí kontrolu těchto zařízení. Na tomto oddělení jsem vykonával povinnou souvislou praxi a proto byly vedeny dlouhé debaty o možnostech změny, nebo o přizpůsobení denního plánu a rozvrhu dětí v dětských domovech. Výsledky byly samozřejmě předány a konzultovány s pedagogickými pracovníky v uvedených zařízeních institucionální péče, kterým jsem takto zprostředkoval zpětnou vazbu a v jednom případě si předání výsledků dětský domov podmínil pro realizaci výzkumu této diplomové práce.

Na úplný závěr lze tedy konstatovat, že diplomová práce splnila cíle, které si stanovila.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BANDURA, Albert. *Guide for constructing self-efficacy scales*. In PAJARES, F. & URDAN, T. (Eds.). *Self-efficacy beliefs of adolescents*. Greenwich, CT: Information Age Publishing, 2006, s. 307-337. ISBN 1-59311-366-8.
- [2] BALAŠTÍKOVÁ, Veronika, Marek BLATNÝ a Tomáš KOHOUTEK. *Aspekty Já jako determinanty výběru copingových strategií*. In *Sociální procesy a osobnost - sborník příspěvků*. Brno: Psychologický ústav FF MU, 2003. s. 13-14. ISBN 80-86633-09-8.
- [3] BLATNÝ, Marek. a kol. *Psychologie osobnosti*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3434-7.
- [4] BOKOVÁ, Ludmila et al. *Krizové situace v rodinách s dospívajícím dítětem. Rodiče, děti a jejich problémy: sborník studií*. 1. vyd. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011. 126 s. ISBN 978-80-904920-1-1.
- [5] CARR-GREGG, Michael. *Psychické problémy v dospívání*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. 142 s. ISBN 978-80-262-0062-8.
- [6] FILOVÁ, Marika. *Vnímání vlastní účinnosti rodičů dětí staršího školního věku*. Bakalářská práce. 2016. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.
- [7] HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. 774 s. ISBN 80-7178-303-X.
- [8] HORT, Vladimír et al. *Dětská a adolescentní psychiatrie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. 492 s. ISBN 978-80-7367-404-5.
- [9] HRBÁČKOVÁ, Karla. ŠAFRÁNKOVÁ, Anna Petr. *Vnímání vlastní účinnosti pedagogických pracovníků v oblasti institucionální péče o děti a mládež*. Sociální pedagogika / Social Education ročník 3, číslo 2, str. 9-24, Listopad 2015 ISSN 1805-8825
- [10] JEDLIČKA, Richard a kol. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Vydání 1. Praha: Grada, 2015. 544 stran. Psyché. ISBN 978-80-247-5447-5.
- [11] KUŽELOVÁ, Hana. PTÁČEK, Radek. *Vývojová psychologie pro sociální práci*. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2013, ISBN – 978-80-7421-060-0
- [12] MAJERČÍKOVÁ, J. a kol. *Profesijní zdatnost' (self-efficacy) studentů učitel'stva a*

- učitelov spolupracovať s rodičmi. Bratislava 2012. ISBN 978-80-223-3345-0*
- [13] MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 223 s. Psychologická literatura. ISBN 80-04-25236-2.
- [14] MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 251 s. Základy sociologie; sv. 8. ISBN 80-85850-75-3.
- [15] MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 311 s. Studijní texty; sv. 38. ISBN 80-86429-58-X.
- [16] NAKONEČNÝ, Milan. *Motivace lidského chování*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1996. 270 s. ISBN 80-200-0592-7.
- [17] PLHÁKOVÁ, Alena. *Učebnice obecné psychologie*. Vyd. 1. [brož.]. Praha: Academia, 2005. 472 s. ISBN 80-200-1387-3.
- [18] SEDLÁŘOVÁ, Petra a kol. *Základní ošetrovatelská péče v pediatrii*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. 248 s. Sestra. ISBN 978-80-247-1613-8.
- [19] SIKOROVÁ, Lucie. *Potřeby dítěte v ošetrovatelském procesu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011. 208 s. Sestra. ISBN 978-80-247-3593-1.
- [20] ŠOLCOVÁ, Iva. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2947-3.
- [21] VÁVROVÁ, Soňa. HRBÁČKOVÁ, Karla. HLADÍK, Jakub. Porozumění procesu autoregulace u dětí a mladistvých v institucionální péči. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2015. ISBN 978-80-7454-149-0
- [22] WIEGEROVÁ, Adriana. *Self – Efficacy v edukačných súvislostiach*. Fakulta humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně pod číslem RF/FHS/03/2012

Internetové zdroje:

- [23] BANDURA, A., BARBARANELLI C., CAPRARA, G. V., & PASTORELLI, C. (2001). *Self-efficacy beliefs as shapers of children's aspirations and career trajectories*. Child Development. [online]. 2001 [cit. 2017-02-08]. Dostupné z http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-8624.00273/epdf?r3_referer=wol&tracking_action=preview_click&show_checkout=1&purchase_referer=www.google.cz

- [24] BANDURA, Albert. *Vnímaná vlastní účinnost*. (1994). Self-efficacy. In V. S. Ramachaudran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* (Vol. 4, pp. 71-81). New York: Academic Press. (Přetištěno v H. Friedman [Ed.], *Encyclopedia of mental health*. San Diego: Academic Press, 1998) [online]. [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: http://files.self-efficacy.webnode.cz/200000035-ba712bb6af/vn%C3%ADman%C3%A5_vlastn%C3%A5_%C3%9Cinnost_-_Bandura.pdf
- [25] GOTTWALDOVÁ, Martina. *Dlouhodobá příprava dětí s nařízenou ústavní výchovou na vstup do samostatného života: Metodická příručka Poradenského centra pro děti a mládež s nařízenou ústavní výchovou Centra J.J.Pestalozziho Chrudim* [online]. Chrudim, 2006 [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <http://docplayer.cz/567106-Dlouhodobapriprava-deti-s-narizenou-ustavni-vychovou-na-vstup-do-samostatneho-zivota.html>
- [26] MALACH, Josef. *Úvod do pedagogiky pro doplňující pedagogické studium* [online]. 2005 [cit. 2017-02-06]. Dostupné z http://www.osu.cz/fpd/cdv/dokumenty/opora_pedagogika.pdf
- [27] MALACH, Josef. *Teorie výchovy pro pedagogické studium* [online]. 2007 [cit. 2017-02-28]. Dostupné z http://www.osu.cz/fpd/cdv/dokumenty/teorie_vychovy_dps.pdf
- [28] PLACÁKOVÁ, L., PLACÁKOVÁ, M., SMOLÍKOVÁ, K., VOSÁTKA, J., HORÁK, J. *Integrace dětí z dětského domova do běžného života*. [online] Hospodářská a kulturní studia, Provozně ekonomická fakulta ČZU v Praze, 2011. [cit. 2017-02-21]. Dostupné z : <http://www.hks.re/wiki1/doku.php>
do=export_pdf&rev=0&id=integrace_deti_z_detskeho_domova_do_bezneho_zivota
- [29] SOBOTKOVÁ, Irena. POZNÁMKY K SOUČASNÉ SITUACI V ÚSTAVNÍ VÝCHOVĚ DĚTÍ. *V zájmu dítěte: Stránky o dětech v náhradní péči* [online]. Praha, 2009 [cit. 2017-02-27]. Dostupné z: <http://vzd.cz/>
- [30] Vyhláška č. 438/2006 Sb., *kteou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních*. [online]. [cit. 2017-01-12]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz>
- [31] zákon č. 109/2002 Sb., *o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*. [online]. [cit. 2017-01-12]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

TR	Tradiční rodina
IP	Institucionální péče
SE	Self-Efficacy

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1. Krabicový graf výsledných hodnot vnímané vlastní účinnosti u adolescentů z tradiční rodin z institucionální péče.....	51
Graf 2. Grafické srovnání průměrných hodnot vnímané vlastní účinnosti.....	54
Graf 3. Krabicový graf výsledných hodnot vnímané vlastní účinnosti v oblastech seberegulace a autoregulace v učení.....	57
Graf 4. Krabicový graf výsledných hodnot vnímané vlastní účinnosti v oblasti dosažení akademického vzdělání.....	61
Graf 5. Krabicový graf výsledných hodnot vnímané vlastní účinnosti v oblasti volnočasových aktivit.....	63

SEZNAM TABULEK

Tab. 1. Četnost jednotlivých kategorií výzkumného souboru.....	46
Tab. 2. Tabulka výsledných hodnot t-testu v celkové míře vnímané vlastní účinnosti.....	50
Tab. 3. Tabulka výsledných průměrných hodnot celkové míry vnímané vlastní účinnosti a jejich oblastí	52
Tab. 4. Tabulka výsledných hodnot t-testu v celkové míře vnímané vlastní účinnosti v oblastech získání sociálních možností a v sociální oblasti.....	55
Tab. 5. Tabulka výsledných hodnot t-testu v celkové míře vnímané vlastní účinnosti v oblastech seberegulace a autoregulace v učení.....	57
Tab. 6. Tabulka výsledných hodnot t-testu v celkové míře vnímané vlastní účinnosti v oblastech sebeprosazení a naplnění očekávání druhých.....	59
Tab. 7. Tabulka výsledných hodnot t-testu v celkové míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti dosažení akademického vzdělání.....	60
Tab. 8. Tabulka výsledných hodnot t-testu v celkové míře vnímané vlastní účinnosti v oblasti volno – časových aktivit.....	62
Tab. 9. Tabulka výsledných hodnot t-testu v celkové míře vnímané vlastní účinnosti u chlapců a dívek žijících v institucionální péči.....	64

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P 1: Dotazník.

PŘÍLOHA P 1: DOTAZNÍK.

DOTAZNÍK

Dobrý den.

Mé jméno je Petr Šenkýř a jsem studentem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, oboru Sociální pedagogika. Předem bych Vám chtěl poděkovat za Váš čas, který mě věnujete, věřím, že se společně nebudeme nudit, možná se i dobře pobavíme. Před Vámi se nachází dotazník, který prosím vyplňujte dle instrukcí níže. Dotazník se skládá ze dvou částí, kdy prosím každou část vyplňujte až Vás k tomu dám pokyn. Cílem dotazníku je zjistit, jak věříte ve své schopnosti a vlastní sebeúčinnost.

Dotazník je zcela anonymní, slouží pouze a jen pro moji diplomovou práci a zneužití Vašich odpovědí je zcela vyloučeno.

Ještě jednou děkuji a jdeme na to.

ČÁST 1.

Základní údaje:

Pohlaví: muž
 žena

Žiji a bydlím:

- společně s rodinou
- určitém druhu institucionální péče

Institucionální péče: dětský domov, výchovný ústav a obdobné zařízení pro děti a mládež.

ČÁST 2.

V následující části

V této části hodnotíte vlastní osobu, jak si věříte na určité činnosti nebo situace. Ohodnoť svou míru jistoty zaznamenáním čísel od 0 – 10. Zakroužkujte číslo, které Vás nejlépe vystihuje.

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
to vůbec		spíše ne		nejsem si jistý		spíše ano		jsem si 100% jistý,		to skvěle zvládám
nezvládám				jestli ano nebo ne						

1) Získat někoho z učitelů, aby mi pomohl s úkolem do školy, se který si nevím rady.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

- 2) Získat někoho ze spolužáků, aby mi pomohl s úkolem do školy, se který si nevím rady.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 3) Získat někoho z dospělých, aby mi pomohl s problémem v osobním životě, který mám.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 4) Získat někoho z kamarádů, aby mi pomohl s problémem v osobním životě, který mám.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 5) Učení základů matematiky. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 6) Učení algebry. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 7) Učení vědních disciplín. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 8) Učení se biologii. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 9) Učit se číst a psát. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 10) Učit se používat počítač. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 11) Učit se mluvit cizím jazykem. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 12) Učit se studium sociologie. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 13) Učení se gramatiky českého jazyka. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 14) Dokončovat domácí úkol vždy včas. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 15) Přinutit se učit do školy, i když můžu dělat jiné zajímavé věci.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 16) Během vyučování se vždy soustředit na výuku učitele.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 17) Zapisování si dobrých poznámek a postřehů z vyučování do sešitu.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 18) Využít knihovny, abych získal/a informace do vyučování.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 19) Stanovit si plán učení do školy na každý den. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 20) Organizace školních povinností. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 21) Zapamatovat si učivo z výkladu učitele a učebnic. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 22) Zařídít si klidné místo pro studium. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 23) Přinutit se k učení. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 24) Získávání sportovních dovedností. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 25) Naučit se tancovat. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 26) Naučit se hrát na hudební nástroj nebo zpívat. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 27) Dělat spoustu věcí, které jsou potřebné pro práci ve školních novinách.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 28) Dělat věci potřebné pro práci ve školním parlamentu.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 29) Dělat věci potřebné pro účast na školních turnajích (hrách)
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

- 30) Pravidelně sportovat.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 31) Provozovat sporty, kde je potřeba týmové spolupráce. (fotbal, basketbal, volejbal, atd.)
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 32) Odolávat tlaku vrstevníků dělat ve škole věci, které mě mohou dostat do potíží.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 33) Nechodit za školu, ikdyž se cítím znuděný/ná nebo rozrušený/ná.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 34) Odolávat nátlaku vrstevníků ke kouření cigaret.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 35) Odolávat nátlaku vrstevníků k pití piva, vína, nebo jiného alkoholu.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 36) Odolávat nátlaku vrstevníků ke kouření marihuany.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 37) Odolávat nátlaku vrstevníků k užívání psychotropních drog (LSD, extáze, atd.).
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 38) Odolávat nátlaku vrstevníků k pohlavnímu styku.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 39) Ovládat svoje nervy.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 40) Dostát tomu, co ode mě očekávají moji rodiče. (vychovatelé)
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 41) Dostát tomu, co ode mě očekávají učitelé. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 42) Dostát tomu, co ode mě očekávají moji kamarádi. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 43) Dostát tomu, co od sebe očekávám já sám. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 44) Vytvářet a udržovat přátelství s opačným pohlavím. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 45) Vytvářet a udržovat přátelství se stejným pohlavím. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 46) Vést konverzaci s ostatními lidmi. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 47) Dobře pracovat ve skupině lidí. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 48) Vyjádřit své názory, ikdyž se mnou ostatní spolužáci nesouhlasí.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 49) Zastat se sám sebe, když se ke mě někdo chová nespravedlivě.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 50) Přinutit ostatní, aby na mě nebyly nepříjemní a nezraňovali mé city.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 51) Ustát nepříjemné a zraňující otázky, které mi někdo pokládá.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10